

The Hegemony of the Islamic Republic in the Field of New Political Communication

Received: 2025/04/25

Accepted: 2025/7/6

Elham Amin:

PhD student in Political Science, Department of Political Science, Ma.C, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

E-mail: 0919345832@iau.ac.ir

ORCID ID: 0000-0002-9721-8334

Ali Asghar Davoudi:

Assistant Professor, Department of Political Science, Ma.C, Islamic Azad University, Mashhad, Iran (Corresponding author).

E-mail: Ali.Davoudi@iau.ac.ir

ORCID ID: 0000-0002-8384-5302

Majid Foladian:

Associate Professor, Department of Social Sciences, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

ORCID ID: 0000-0002-7787-6006

Email: fouldadiyan@um.ac.ir

Abstract:

The Islamic Republic, over the past four decades, has sought to transform its desired ideology into a hegemonic ideology within society and institutionalize it in the public consciousness through hegemonic tools. However, the advent of new political communication—or in other words, modern media—has ushered our society into a new era. Identity transformations, lifestyle changes, and recent protest movements exemplify the impact of new political communication on the sociopolitical system. Accordingly, it appears that the proliferation of these communication tools will increasingly challenge the continuity of the Islamic Republic's ideological hegemony. This article seeks to answer the question: What impact does the emergence and expansion of new political communication have on the ideological hegemony of the Islamic Republic? The hypothesis posits that new political communication disrupts the government's media monopoly, creates platforms for marginalized and dissenting voices, and strengthens opposition currents, thereby complicating the continuity of the Islamic Republic's ideological hegemony. This survey-based study demonstrates that among various factors, increased consumption of domestic media—particularly trust in such media—has a positive and direct effect on aligning society with the Islamic Republic's ideological hegemony. Conversely, greater reliance on foreign modern media and trust in them, as one factor among others, may contribute to weakening public belief in the Islamic Republic's ideological hegemony.

Keywords: new political communication, Islamic Republic, domestic media, new media, ideological hegemony

هژمونی جمهوری اسلامی در ساحت ارتباطات سیاسی نو

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۵

ارسال: ۱۴۰۴/۰۲/۰۵

چکیده:

جمهوری اسلامی در بیش از چهار دهه گذشته با به کارگیری ابزارهای هژمون ساز، کوشیده است ایدئولوژی مورد نظر خود را به ایدئولوژی هژمون در جامعه، تبدیل و آن را در ذهنیت عمومی، نهادینه کند. با این حال، ورود ارتباطات سیاسی نو، جامعه ما را به دورانی جدید وارد کرده است. تحولات هویتی، سبک زندگی و نیز خیزش های اعتراضی سال های اخیر، جلوه هایی از اثرگذاری ارتباطات سیاسی نو بر نظام اجتماعی سیاسی است. بر این اساس به نظر می رسد به مرور زمان، گسترش این ابزارهای ارتباطی، تداوم هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را به چالش بکشاند. این مقاله، در پی پاسخ به این پرسش است که پیدایش و گسترش ارتباطات سیاسی نو چه تأثیری بر هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی دارد؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح است که ارتباطات سیاسی نو با شکستن انحصار رسانه های حکومت و ایجاد تریبون برای صداهای متفاوت و خاموش و تقویت جریان های مخالف، تداوم هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را با مشکلاتی رو به رو می کنند. این پژوهش به روش پیمایشی انجام شده و یافته های آن نشان داده است که در میان عوامل مختلف، افزایش مصرف رسانه های داخلی و به ویژه اعتماد به آنها، بر جهت گیری جامعه به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی، تأثیری مثبت و مستقیم دارد، در حالی که استفاده بیشتر از رسانه های نوین خارجی و اعتماد به آنها به عنوان یک عامل از مجموعه عوامل دیگر، میتواند در تضعیف باور عمومی نسبت به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی موثر باشد.

کلید واژه ها: ارتباطات سیاسی نوین، جمهوری اسلامی، رسانه های داخلی، رسانه های نوین، هژمونی ایدئولوژیک

الهام امین

دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

ایمیل: iaui9345832@iau.ac.ir

کد ارکید: ۸۳۳۴-۹۷۲۱-۰۰۰۲-۰۰۰۰

علی اصغر داودی

استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران (نویسنده مسؤول).

کد ارکید: ۵۳۰۲-۸۳۸۴-۰۰۰۲-۰۰۰۰

ایمیل: Ali.Davoudi@iau.ac.ir

مجید فولادیان

دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

ایمیل: fouladiyan@um.ac.ir

کد ارکید: ۶۰۰۶-۷۷۸۷-۰۰۰۲-۰۰۰۰

Extended Abstract

Introduction

Following the victory of the Islamic Revolution and the establishment of the Islamic Republic, the regime has maintained its ideological hegemony within the sociopolitical fabric of society for over four decades, albeit with intermittent fluctuations. This ideological hegemony is underpinned by a set of institutionalized mechanisms and discursive practices that the regime has entrenched through its hegemonic institutions and state apparatuses. However, with the advent of globalization and the expansion of new political communication technologies and networks, the regime's monopolistic control over information flows has been increasingly contested. The significant sociocultural transformations observed within Iranian society reflect the emergent role of novel political communication channels and their capacity to disrupt and challenge the regime's ideological dominance. Accordingly, this study seeks to address the following research question: What impact does the emergence and diffusion of new political communication modalities have on the ideological hegemony of the Islamic Republic

In response, the hypothesis has been posited that new political communication, by disrupting the state's media monopoly, providing a platform for diverse and marginalized voices, and empowering oppositional currents, poses significant challenges to the ideological hegemony of the Islamic Republic. In this context, the following subsidiary hypotheses have been formulated for this research:

- 1-The greater the consumption of foreign new media, the lower the individuals' adherence to the ideological hegemony of the Islamic Republic.
- 2-The higher the level of trust in foreign new media, the lower the individuals' adherence to the ideological hegemony of the Islamic Republic.
- 3-The greater the consumption of domestic media, the higher the individuals' adherence to the ideological hegemony of the Islamic Republic.
- 4-The higher the level of trust in domestic media, the higher the individuals' adherence to the ideological hegemony of the Islamic Republic.

Literature Review

In this article, the relevant literature is categorized into three domains: the impact of new media on lifestyle, its influence on culture and political power in Iran, and related international studies. A selection of works that can be considered as the antecedents of this research is introduced, revealing that the aforementioned studies have confirmed a direct relationship between the extent of new media consumption and variables such as lifestyle, religious beliefs, and political culture. However, the specific impact of these novel communication

tools on the ideological hegemony of the Islamic Republic-which itself falls within the domain of culture and political power-has not been examined as an independent subject in any of the reviewed literature.

Foundations of the Ideological Hegemony of the Islamic Republic

The ideological hegemony of the Islamic Republic is grounded in five fundamental principles:

Maximalist Conception of Religion: This perspective posits that Islam comprehensively addresses all human needs and dimensions of life. The maximalist view of religion is exemplified by Article 4 of the Constitution, which enshrines the primacy of Islamic law in all spheres of governance and society.

Dominance of Jurisprudential Interpretation of Islam: Within this framework, the jurist (faqih) holds the legitimate authority to govern, and this authority forms the basis for establishing a theocratic state grounded in Islamic jurisprudence (fiqh).

Advocacy for the Oppressed (Mustazafeen): The binary framework of the oppressed (mustazafeen) versus the oppressors (mostakberin) constitutes a core semantic structure within the regime's ideological narrative. This dichotomy operates both at the national level and epistemologically encompasses a universal mission, reflecting a global emancipatory project.

Anti-Imperialism: The principle of "Neither East nor West" encapsulates the regime's geopolitical stance, characterized by opposition to the United States, antagonism toward Israel, and support for resistance movements. This anti-imperialist posture is a central pillar of the Islamic Republic's ideological hegemony, framing its foreign policy and internal discourse.

Civilizational Ambition: The Islamic Revolution is articulated as a civilizational project with a rich ideological content aimed at Muslim nations. This claim entails the revival of Islamic identity, the awakening of Muslim consciousness, and a return to the principles of the Islamic movement, positioning the revolution as a catalyst for broader civilizational renewal.

Media as Agents of the Ideological Hegemony of the Islamic Republic

Over the past four decades, media have served as the primary instruments for shaping and disseminating the dominant ideological discourse within society. The Islamic Republic has endeavored to exert exclusive control over media channels through centralized management and regulatory mechanisms. However, events of the past decade have revealed manifestations of a socio-ideological transformation, wherein the common denominator across these changes is the pivotal role played by new media platforms.

Theoretical Framework

The theoretical framework of this study is grounded in Gramsci's theory of hegemony and Deutsch's theory of political communication. According to Gramsci, the foundation of the ruling class's power lies in the construction of a worldview. Hegemony, in this perspective, is the outcome of a synthesis between coercion and consent—a consent that is achieved through the collaboration of civil society and culminates in coercion. The rulers succeed in establishing hegemony to the extent that they can impose their worldview on the governed.

Based on this premise, the preservation of the semantic dominance of the Islamic Revolution's discourse is the sole mechanism capable of sustaining the regime's authority. As long as the majority of the populace accepts the meanings articulated within the revolutionary discourse, the legitimacy and acceptance of the Islamic Republic will persist, according to Gramsci's theory. Conversely, if the masses gravitate toward rival discourses, the regime's hegemony will face significant challenges.

In Karl Deutsch's theory of political communication, the transmission of information between different segments of the political system and between the social and political systems occupies a central position. According to this theory, through communication, "data" are transmitted to the political system, and policies, as "outputs," are returned to society for implementation. Subsequently, the "feedback" generated within society is communicated back to the political system. Political power is fundamentally the control over information, and the persistence of power, authority, and the survival of the political system depend on the extent of this control. Therefore, there is a direct correlation between the regime's control over communication instruments and its hegemonic position within society. Consequently, given that the expansion of social networks diminishes the political system's control over information flows, it has the potential to undermine the ideological hegemony of the Islamic Republic.

New Political Communication and the Ideological Hegemony of the State

Elite ideology constitutes a form of ideological control over society that serves to preserve the power and legitimacy of the ruling class by persuading the governed of its values. In contemporary contexts, media play an indispensable role in the process of public opinion persuasion and the consolidation of the dominant discourse's hegemony by emphasizing in-group identity and marginalizing alternative identities. Simultaneously, through the advancement of new communication technologies, media also function as instruments of "counter-hegemony," challenging the prevailing ideology.

According to Deutsch's theory, if the political system is able to accurately process incoming data and provide responses that align with social demands, it succeeds in persuading public opinion toward its preferred ideology and consolidating the regime's legitimacy. Conversely, failure to do so leads to increased public dissatisfaction and ultimately undermines the ideological hegemony of the regime. In this context, new media can, by operating counter to the dominant semantic framework and amplifying social demands and grievances, contribute

to the long-term erosion of the regime's ideological hegemony. It should be noted, however, that alongside media, other factors also play significant roles, the examination of which requires further inquiry beyond the scope of this study.

Research Methodology

This study employs a survey research design conducted at the national level with a statistical sample of one thousand individuals aged 16 and above. The sample was selected through a random sampling method, and the survey was administered via telephone in collaboration with the Public Opinion Research Center at Ferdowsi University of Mashhad. To ensure the validity and reliability of the instrument, the questionnaire underwent revisions based on expert evaluations and consultations with academic faculty members. Subsequently, 30 pilot questionnaires were randomly administered to respondents, and their feedback was incorporated into the finalization of the instrument.

Furthermore, the reliability of the questionnaire was assessed using Cronbach's alpha coefficient, calculated through SPSS software. The alpha coefficient for the dependent variable (ideological hegemony of the Islamic Republic) was obtained as 0.78, indicating satisfactory internal consistency and reliability of the instrument.

Research Findings

The dependent variable is composed of ten items, while the independent variable is examined across two dimensions: media trust and media consumption.

The findings of this survey, conducted with respondents averaging 42 years of age and exhibiting moderate levels of media consumption, indicate a statistically significant positive correlation between domestic media consumption and adherence to the ideological hegemony of the Islamic Republic; however, the strength of this relationship is relatively weak.

This implies that fluctuations in the consumption of these media correspondingly influence the ideological hegemony of the Islamic Republic. Furthermore, trust in domestic media exhibits a stronger effect on adherence to the regime's ideological hegemony, demonstrating a statistically significant, moderate, and positive correlation. In other words, trust in domestic media serves as a reinforcing factor for the ideological hegemony of the Islamic Republic.

In contrast, the analysis of the correlation between foreign media consumption and trust in these media with the ideological hegemony of the Islamic Republic yielded divergent results, revealing a weak, negative, yet statistically significant relationship. Accordingly, increased consumption of or trust in foreign media may partially diminish adherence to the ideological hegemony of the Islamic Republic. These findings suggest that domestic media play a role in sustaining and reinforcing the regime's ideological hegemony, although this influence remains limited in scope.

These findings are consistent with cultural and media hegemony theories that emphasize the pivotal role of cultural and media institutions in shaping values, thereby corroborating the central hypothesis of this study.

چکیده مبسوط

مقدمه:

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار جمهوری اسلامی، این نظام در بیش از چهار دهه گذشته، هژمونی ایدئولوژیک خود را با فراز و فرودهایی در جامعه حفظ کرده است. هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی مبتنی بر مؤلفه‌هایی است که نظام از طریق نهادهای تحت سیطره‌اش آنها را نهادینه‌سازی کرده است. با این حال، پس از ورود به عصر جهانی‌شدن و در پی گسترش ارتباطات سیاسی نوین، انحصار کنترل حکومت بر جریان اطلاعات به چالش کشیده شده است. بسیاری از تغییرات اجتماعی و فرهنگی جامعه، حاکی از نقش‌آفرینی ارتباطات سیاسی نو و ظرفیت آنها در چالش‌آفرینی برای هژمونی ایدئولوژیک نظام است. بر این مبنا، در این مقاله در پی پاسخ به این پرسش برآمده‌ایم که پیدایش و گسترش ارتباطات سیاسی نو چه تأثیری بر هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی دارد؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح شده است که ارتباطات سیاسی نو با شکستن انحصار رسانه‌ای حکومت و ایجاد تریبون برای صداها، متفاوت و خاموش و تقویت جریان‌های مخالف، هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را با مشکلاتی رو به رو می‌کنند.

در این پیوند، فرضیه‌های فرعی ذیل برای این پژوهش، مطرح شده است.

- ۱- هر چه مصرف رسانه‌های نوین خارجی افزایش یابد، پایبندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی کاهش می‌یابد.
- ۲- هر چه اعتماد به رسانه‌های نوین خارجی بیشتر باشد، پایبندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی کاهش می‌یابد.
- ۳- هر چه مصرف رسانه‌های داخلی افزایش یابد، پایبندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد.
- ۴- هر چه اعتماد به رسانه‌های داخلی بیشتر باشد، پایبندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد.

پیشینه

در این مقاله، با دسته‌بندی آثار مرتبط در سه دسته تأثیر رسانه‌های نوین بر سبک زندگی و نیز بر فرهنگ و قدرت سیاسی در ایران و همچنین پژوهش‌های خارجی مرتبط، بخشی از آثاری را که می‌توان به عنوان پیشینه این پژوهش از آنها یاد کرد، معرفی کرده و دریافته‌ایم که تحقیقات یادشده، وجود ارتباط مستقیم، بین میزان مصرف رسانه‌های نوین و مؤلفه‌هایی همچون سبک زندگی، باورهای دینی و فرهنگ سیاسی را تأیید کرده‌اند. با این حال، تأثیر این ابزارهای نوین بر هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی - که خود در دسته‌بندی مرتبط با فرهنگ و قدرت سیاسی قرار می‌گیرد - به عنوان یک موضوع مستقل در هیچ‌کدام از موارد بررسی نشده است.

ادبیات نظری

مبانی هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی

هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی، بر پنج اصل استوار است.

- نگاه حداکثری به دین: دیدگاه حداکثری باور دارد که دین اسلام به همه نیازهای آدمی پاسخگوست. مصداق نگاه حداکثری به دین، اصل چهارم قانون اساسی است.

- غلبه فهم فقه‌ای از اسلام: در این رویکرد، فقیه حق حکومت دارد و این حق، منجر به تاسیس حکومت مبتنی بر فقه می‌شود.

- مستضعف‌گرایی: در گفتمان امام خمینی، اسلام، طرفدار محرومان است و ژانرهای دوگانه مستضعفان-مستکبران در نظام معانی مطلوب امام، هم در واحد ملی مدنظر بود و هم به لحاظ معرفت‌شناسی، رسالتی جهانی را در برداشت.

- استکبار ستیزی: سیاست نه شرقی و نه غربی، تقابل با آمریکا و ضدیت با اسرائیل و حمایت از گروه‌های مقاومت از مهم‌ترین شاخص‌های استکبارستیزی در جمهوری اسلامی است.

- داعیه تمدن‌سازی: بر اساس این داعیه، انقلاب اسلامی دارای محتوای غنی تمدنی با پیامی برای ملت‌های مسلمان یعنی احیای هویت اسلامی، بیداری و بازگشت به نهضت اسلامی است.

رسانه‌ها، کارگزاران هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی

رسانه‌ها در بیش از چهار دهه گذشته، وسیله اصلی شکل‌دهی و انتقال گفتمان ایدئولوژیک حاکم بر جامعه بوده‌اند و جمهوری اسلامی کوشیده است از طریق مدیریت انحصاری رسانه‌ها، آنها را تحت کنترل درآورد. با این حال، رویدادهای بیش از یک دهه اخیر، جلوه‌هایی از یک تحول ایدئولوژیک اجتماعی را آشکار کرده است؛ نقطه اشتراک همه این تحولات، نقش‌آفرینی رسانه‌های نوین است.

چارچوب نظری

چارچوب نظری این تحقیق، نظریات هژمونی گرامشی و ارتباطات سیاسی دویچ است.

بر اساس نظریه گرامشی، اساس طبقه حاکم، ایجاد جهان‌بینی است. هژمونی در این دیدگاه، نتیجه ترکیب اجبار و رضایت است. رضایتی که با همکاری جامعه مدنی به دست می‌آید و به اجبار منتهی می‌شود. حاکمان به اندازه‌ای در ایجاد هژمونی موفق می‌شوند که جهان‌بینی خود را به حکومت‌شوندگان بقبولانند. بر این مبنا، حفظ استیلای معنایی گفتمان انقلاب اسلامی تنها راهی است که می‌تواند اقتدار نظام را تداوم بخشد. تا زمانی که اکثریت ردم، معانی مفصل‌بندی شده در گفتمان انقلاب اسلامی را بپذیرند، طبق نظریه گرامشی، مشروعیت و مقبولیت جمهوری اسلامی تداوم خواهد یافت. اما اگر توده‌های مردم به گفتمان‌های رقیب متمایل شوند، هژمونی نظام دچار چالش خواهد شد.

در تئوری ارتباطات سیاسی کارل دویچ، انتقال اطلاعات مناسب سیاسی، از یک بخش نظام سیاسی به بخشی دیگر و میان نظام اجتماعی و سیاسی جایگاه کانونی دارد. در این تئوری، از طریق ارتباطات، «داده‌ها» به نظام سیاسی منتقل می‌شود و خط‌مشی‌ها به صورت «بازداده‌ها»، برای اجرا به درون جامعه بازمی‌گردد و مجدداً «بازخورد» آنها از طریق ارتباطات، به نظام سیاسی، انعکاس می‌یابد. قدرت سیاسی، کنترل بر اطلاعات است و استمرار قدرت و اقتدار و بقای نظام سیاسی نیز به میزان قدرت، یعنی کنترل بر اطلاعات بستگی دارد. بنابراین، میان کنترل نظام بر ابزارهای ارتباطی، با موقعیت هژمونیک آن در جامعه، ارتباطی مستقیم وجود دارد. بنابراین، از آنجا که گسترش شبکه‌های اجتماعی، کنترل نظام سیاسی را بر جریان اطلاعات کاهش می‌دهد، می‌تواند موجب تضعیف هژمونی جمهوری

ارتباطات سیاسی نوین و هژمونی ایدئولوژیک دولت

هژمونی ایدئولوژیک، استیلا ساختار ایدئولوژی نخبگان قدرتمند یا شکلی از کنترل ایدئولوژیک جامعه است که می‌تواند به حفظ قدرت و مشروعیت طبقه حاکم بینجامد و حکومت‌شوندگان را درباره ارزش‌های خود اقناع کند. امروزه، رسانه‌ها با برجسته‌سازی هویت خودی و حاشیه‌رانی هویت دیگری، از یک سو نقش بی‌بدیلی در فرایند اقناع افکار عمومی و تثبیت هژمونی گفتمان مسلط دارند و از سوی دیگر، به واسطه توسعه فناوری‌های ارتباطی نوین، در قالب «کانترهژمونی»، ایدئولوژی حاکم را به چالش می‌کشند.

بر اساس نظریه دویچ، اگر نظام بتواند با پردازش صحیح داده‌های ورودی به سیستم، پاسخی متناسب با تقاضای اجتماعی ارائه کند، توانسته‌است افکار عمومی را نسبت به ایدئولوژی مورد نظر خود اقناع و مشروعیت نظام را تثبیت کند. این در حالی است که عکس این روند به افزایش نارضایتی و سرانجام تضعیف هژمونی ایدئولوژیک نظام منجر خواهد شد. در این میان، رسانه‌های نو می‌توانند با حرکت در مسیری خلاف جهت نظام معنایی حاکم و افزایش مطالبات و دامن‌زدن به نارضایتی‌ها، در درازمدت، در تضعیف هژمونی ایدئولوژیک حکومت مؤثر باشند. البته در کنار رسانه‌ها، عوامل دیگری نیز نقش دارند که بررسی آنها مجال دیگری می‌طلبد.

روش تحقیق

این پژوهش، به روش پیمایشی، در گستره ملی و در نمونه آماری هزار نفر از افراد بالای ۱۶ سال، اجرا شده است. نمونه آماری به روش تصادفی انتخاب و پیمایش نیز با همکاری مرکز افکار سنجی دانشگاه فردوسی مشهد به صورت تلفنی انجام شد. برای ارزیابی اعتبار و روایی، از طریق کسب نظر کارشناسان و استادان، در پرسشنامه اصلاحاتی صورت گرفت. سپس ۳۰ نسخه پرسشنامه با مصاحبه‌شوندگان به صورت تصادفی، تکمیل شد و واکنش‌های آنان در مرحله نهایی کردن پرسشنامه مدنظر قرار گرفت. همچنین برای پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ، استفاده و آلفا به وسیله SPSS محاسبه شد. ضریب آلفای متغیر وابسته (هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی)، معادل ۷۸،۸۷ صدم به دست آمده که نشانگر قابلیت اعتماد و اعتبار پرسشنامه است.

یافته‌های تحقیق

متغیر وابسته از ۱۰ گویه تشکیل شده و متغیر مستقل نیز در دو بعد اعتماد به رسانه‌ها و مصرف رسانه‌ای بررسی شده است. یافته‌های این پیمایش، با میانگین سنی ۴۲ سال و میزان مصرف رسانه‌ای متوسط برای پاسخگویان، حاکی از آن است که بین مصرف رسانه‌های داخلی با پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد؛ هر چند این رابطه، ضعیف است. این بدان معناست که افزایش یا کاهش مصرف این رسانه‌ها می‌تواند هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را به همان نسبت تحت تأثیر قرار دهد. همچنین، اعتماد به رسانه‌های داخلی، تأثیر بیشتری را بر پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک نظام نشان داده و با آن رابطه مستقیم، متوسط و معناداری داشته است. یعنی اعتماد به رسانه‌های داخلی، می‌تواند موجب تقویت هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی شود. در مقابل، سنجش میزان همبستگی مصرف رسانه‌های خارجی و اعتماد به آنها با هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی نتایج متفاوتی داشته و رابطه‌ای ضعیف، معکوس و معنادار نشان داده است. بر این اساس، افزایش مصرف یا اعتماد به این رسانه‌ها می‌تواند تا حدودی پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را کاهش دهد. این نتایج نشان می‌دهد

که رسانه‌های داخلی در حفظ و تقویت هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی نقش دارند، هر چند این اثرگذاری محدود است. این یافته‌ها با نظریه‌های هژمونی فرهنگی و رسانه‌ای که بر نقش نهادهای فرهنگی و رسانه‌ای در شکل‌دهی به ارزش‌ها تاکید می‌کنند، مطابقت دارد و فرضیه این تحقیق را تأیید می‌کند.

انقلاب اسلامی در اواخر قرن بیستم در کنار انقلاب‌های متمایز و متعدد دهه ۱۹۷۰، نظریه‌پردازی درباره انقلاب‌ها را دستخوش تغییراتی اساسی ساخت و نسل جدیدی از تئوری‌ها موسوم به نظریات نسل چهارم انقلاب‌ها را پی‌ریزی کرد که در آنها نقش ایدئولوژی و فرهنگ، در شکل‌گیری حرکت‌های انقلابی در کانون توجه بود.

اگر چه اهمیت عواملی همچون شتاب در روند نوسازی، فقر و شکاف طبقاتی، ناهمگونی توسعه اقتصادی و سیاسی، وابستگی فزاینده و استبداد سیاسی در وقوع انقلاب اسلامی انکارناپذیر است، اما تحلیل تبیینی این رویداد، بدون توجه به عوامل ذهنی همچون آگاهی و به ویژه ایدئولوژی، تحلیلی جامع نخواهد بود.

در سال‌های منتهی به انقلاب، روحانیون با بهره‌گیری از کانال‌های ارتباط سنتی نظیر اصناف بازار، هیأت مذهبی و مساجد توانستند به بسیج توده‌ای دست یابند و ایدئولوژی انقلابی خود را اشاعه دهند. (فرقانی، ۱۳۸۷: ۱۴۴-۱۳۸) در دوره پس از پیروزی نیز روحانیون با اتکا به بسیج جامعه توده‌ای با خصلت ایدئولوژیک، تضعیف هویت‌ها و تمایزهای مختلف اجتماعی (بشیریه، ۱۳۹۴: ۱۱۰-۱۰۸)، رهبری کاربزماتیک آیت‌الله خمینی (بشیریه، ۱۳۹۴: ۹۲-۸۹ و سلطانی، ۱۳۹۷: ۱۴۱) و شرایط پیش‌آمده در نتیجه جنگ ایران و عراق (بشیریه، ۱۳۹۴: ۴۴) گروه‌های رقیب را حذف و هژمونی ایدئولوژیک خود را تثبیت کردند. در بیش از چهار دهه گذشته، این هژمونی ایدئولوژیک جایگاه خود را با فراز و فرودهایی، در نظام فکری جامعه حفظ کرده است. البته، هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی، یک کلیت مبهم نیست؛ بلکه مبتنی بر مؤلفه‌هایی است که نظام در سال‌های پس از استقرار، از طریق نهادهای تحت سیطره‌اش آنها را نهادینه‌سازی کرده است. با این حال، برآمدن عصر جهانی‌شدن، انقلاب انفورماتیک، گسترش ارتباطات سیاسی نوین و شکل‌گیری جامعه شبکه‌ای در کنار افزایش تحصیلات، انحصار کنترل حکومت بر جریان اطلاعات را به‌طور جدی به چالش کشید.

تأمل در تغییرات اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران و رویدادهای سال‌های اخیر اعم از حرکت‌های اعتراضی، جنبش‌های اجتماعی و آنچه در ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱ به وقوع پیوست، حاکی از نقش‌آفرینی ارتباطات سیاسی نو و ظرفیت آنها در چالش‌آفرینی برای هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی است. با هدف دستیابی به درک کامل‌تری از این چالش‌آفرینی، در این مقاله در پی پاسخ به این پرسش برآمده‌ایم که پیدایش و گسترش ارتباطات سیاسی نو چه تأثیری بر هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی دارد؟ برای پاسخ به این پرسش، این فرضیه مطرح شده است که ارتباطات سیاسی نو با شکستن انحصار رسانه‌ای حکومت و ایجاد تریبون برای صداهای متفاوت و خاموش و تقویت جریان‌های مخالف، هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را با مشکلاتی رو به رو می‌کنند. در این پیوند، فرضیه‌های فرعی ذیل برای این پژوهش، مطرح است.

۱- هر چه مصرف رسانه‌های نوین خارجی افزایش یابد، پابندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی کاهش می‌یابد.

۲- هر چه اعتماد به رسانه‌های نوین خارجی بیشتر باشد، پابندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی کاهش می‌یابد.

۳- هر چه مصرف رسانه‌های داخلی افزایش یابد، پابندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد.

۴- هر چه اعتماد به رسانه‌های داخلی بیشتر باشد، پایداری افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد.

تاکید بر این نکته ضروری است که رواج ارتباطات سیاسی نوین همچون ماهواره‌ها و شبکه‌های اجتماعی، در کنار بسیاری از عوامل دیگر همچون ضعف کارآمدی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نظام سیاسی، می‌تواند در تغییر دیدگاه‌ها و جهت‌گیری‌های جامعه، مؤثر باشد. عوامل بسیاری همچون برخی افراط و تفریط‌های فرهنگی و سیاسی، سوءمدیریت‌ها، ناکارآمدی‌ها و فسادهای اقتصادی، فشارهای بین‌المللی، شیوه برخورد با جنبش‌های اعتراضی در بیش از یک دهه اخیر، تغییر نسل‌ها و افزایش شکاف‌های بین نسلی، دور شدن از فضای استعاره‌ای اول انقلاب، تغییرات ارزشی و افزایش شکاف‌های طبقاتی در سال‌های پس از جنگ تحمیلی، افزایش اختلافات سیاسی درون‌حکومتی و بسیاری موارد دیگر، در تغییر جهان‌بینی‌های عقیدتی، تضعیف باورهای مذهبی و کاهش انطباق افکار عمومی با هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی مؤثر بوده و تأثیر پیدایش و گسترش رسانه‌های نوین بر این وضعیت، تنها به عنوان یک عامل قابل بررسی است.

۲. مبانی نظری تحقیق

مرور پیشینه

پژوهشگران زیادی تاکنون به تأثیر ارتباطات سیاسی نوین بر زیست سیاسی اجتماعی ایرانیان پرداخته‌اند، اما بررسی‌های نویسنده این مقاله نشان می‌دهد که «تأثیر ارتباطات سیاسی نو بر هژمونی جمهوری اسلامی»، موضوع مطالعه هیچ‌یک نبوده است. در ادامه، با دسته‌بندی آثار مرتبط با این مقاله در سه دسته تأثیر رسانه‌های نوین بر سبک زندگی و نیز بر فرهنگ و قدرت سیاسی در ایران و همچنین پژوهش‌های خارجی مرتبط، بخشی از آثاری را که می‌توان به عنوان پیشینه این پژوهش از آنها یاد کرد، معرفی می‌کنیم.

جدول آپیشینه پژوهش

موضوع کلی	نویسنده	عنوان	یافته‌ها
تأثیر رسانه‌های نوین بر سبک زندگی در ایران	مظفری و همکاران (۱۴۰۲)	طراحی مدل تحلیل پوششی داده‌های ناهموار برای سنجش عملکرد شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی با توجه به سبک زندگی جوانان	هر چه ساعت تماشای برنامه‌های شبکه ماهواره‌ای «من و تو» بیشتر بوده، جوانان بیشتر تحت تأثیر سبک‌های زندگی تبلیغ شده در این شبکه قرار گرفته، نحوه آرایش و پوشش، انتخاب فعالیت‌های گذران اوقات فراغت، مدیریت بدن و شیوه همسرگزینی، مصرف موسیقیایی، عقاید و رفتار سیاسی و مذهبی آنان، بیشتر تغییر کرده و فرد، سبک زندگی مغایر با جامعه‌ای را که در آن زندگی می‌کند، برگزیده است
	خضری و همکاران (۱۴۰۱)	زنان و تأثیرات فرهنگی، اجتماعی ماهواره و تلویزیون: مطالعه‌ای ترکیبی	در رویکرد جهانی‌شدن جوامع، ماهواره‌ها به تقویت و ترویج فرهنگ مصرف‌گرایی، مدگرایی و ظاهرگرایی و تن‌اندیشی می‌پردازند و با گرایش فزاینده زنان به استفاده از برنامه‌های ماهواره‌ای، تمایلات نوگرایانه و تعاملات اجتماعی آنها تحت‌الشعاع این مسأله قرار می‌گیرد
	رشوند و وجدانی (۱۴۰۱)	تأثیر مصرف فرهنگی بر نگرش دختران به روابط دوستی دختر و پسر	بین استفاده از ماهواره به عنوان یکی از شاخص‌های مصرف فرهنگی و نگرش دختران به روابط دوستی دختر و پسر، رابطه مستقیم وجود دارد. به این معنا که هر چه میزان استفاده از ماهواره افزایش یابد، نگرش مثبت‌تری به رابطه دوستی دختر و پسر وجود خواهد داشت.

افرادی که از شبکه‌های اجتماعی، استفاده بیشتری داشتند، سرمایه اجتماعی آنها در حال کم شدن است و همچنین میزان فرد شدگی نیز افزایش می‌یابد. در مورد «هویت» نیز یافته‌های این تحقیق، نشان می‌دهد با افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی، میل به شفافیت هویت در کاربران، در حال افزایش است. با این حال، بین دو متغیر «اعتقادات مذهبی در شبکه‌های اجتماعی» و «میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی» رابطه معناداری وجود ندارد؛ هر چند این تحقیق تأیید می‌کند که اعتقادات مذهبی در فضای مجازی، در حال کمرنگ شدن است.	جهت‌گیری‌های فرهنگی در فضای مجازی؛ پیمایش میزان و نحوه استفاده دانشجویان از فضای مجازی	علی محبی، علی اصغر کیا (۱۳۹۹)	
آماره‌های حاصل از دوره سوم و چهارم این پیمایش و قیاس آن با دوره‌های قبلی، حکایت از روندی نسبتاً ثابت در سیر نزولی باورهای مذهبی، کاهش نسبی اعتقاد به آرمان‌های ایدئولوژیک حکومت و کاهش نسبی رضایت مردم از نظام سیاسی دارد. از آنجا که در فاصله زمانی اجرای این پیمایش‌ها، رسانه‌های نوین به مرور و به صورت فعالانه وارد میدان تحولات سیاسی، اجتماعی ایران شدند، تحلیل نقش و کارکرد آنها در تغییر باورها و نگرش‌های جامعه به عنوان یک عامل از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.	پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج سوم و چهارم)	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۹۴-۱۴۰۲)	

تأثیر رسانه‌های نوین بر فرهنگ و قدرت سیاسی در ایران	نصراللهی و اسماعیلی (۱۳۹۴)	نقش شبکه‌های ماهواره‌ای بر فرهنگ سیاسی جوانان تهرانی	تماشای این شبکه‌ها از سوی جوانان، افزایش رفتارهای منفعلانه آنها را در پی دارد و به کاهش مشارکت جوانان در انتخابات منجر می‌شود. همچنین با افزایش تماشای شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، از اعتماد سیاسی جوانان به نهادهای مختلف جامعه کاسته شده است.
زمانی و همکاران (۱۴۰۰)	رابطه سواد رسانه‌ای دیجیتال و رضایتمندی سیاسی شهروندان تهرانی	رابطه معناداری بین سواد رسانه‌ای و رضایتمندی سیاسی شهروندان تهرانی، وجود نداشته و به‌رغم سطح متوسط سواد رسانه‌ای دیجیتال، رضایتمندی سیاسی آنان بسیار اندک است.	
تقوی‌نژاد و غنیمتی (۱۴۰۲)	نقش توسعه شبکه‌های اجتماعی در اعتراضات و اغتشاشات اجتماعی و سیاسی	نتایج پژوهش، تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر رفتار کلی نمونه آماری را بیش از ۹۰/۸ درصد نشان داده است. طبق بررسی‌ها، ۸۳/۳ درصد از مخاطبان معتقدند شبکه‌های اجتماعی دارای نظریاتی مخالف حاکمیت هستند. در این میان، ۷۰ درصد مخاطبان، اینستاگرام را دارای بیشترین جهت‌دهی به سمت تغییر در نظام سیاسی و حاکمیتی و راهبری ناآرامی‌ها و مناقشات چندین ساله در ایران دانسته‌اند.	
هرسیچ و ربیعی‌نیا (۱۴۰۲)	الگوی جنبش‌های اعتراضی با تأکید بر نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی	یافته‌های این تحقیق، نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی در قالب سه مضمون کلی «هنجارسازی»، «بسیج» و «سازماندهی» و «واکنش میدانی»، بر جنبش‌های اعتراضی اثر می‌گذارند.	
حمزه و همکارانش (۱۴۰۲)	بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر مطالبات سیاسی کاربران	هر چه استفاده از شبکه‌های اجتماعی بیشتر باشد، مطالبات سیاسی بیشتر خواهد بود و برعکس.	

مرور پیشینه در پژوهش‌های غیرفارسی	دیوید ام. فریس و بابک رحیمی (۲۰۱۵)	رسانه‌های اجتماعی در ایران؛ سیاست و جامعه بعد از ۲۰۰۹	رسانه‌های اجتماعی نقش بسزایی در تسهیل اعتراض‌ها در ایران داشته و فرصت‌هایی را فراهم کردند تا معترضان فعالیت‌های خود را گسترش دهند و اخبار را در مواجهه با سانسور دولتی منتشر کنند. در مقابل، حکومت نیز راهبردهایی همچون مسدودسازی انتخابی پلتفرم‌ها، سیاست‌های جنگ نرم، نفوذ به فعالیت‌های آن‌لاین شهروندان و تولید محتوا در سکوهاى ایرانی را در دستور کار قرار داده است. با این حال، رسانه‌های اجتماعی همچنان به طور فزاینده‌ای به عنوان یک خیابان سیاسی جدید برای به چالش کشیدن مقامات، ترویج ارزش‌های فرهنگی جایگزین و ایجاد هنجارهای غیررسمی و نیز عرصه جایگزین برای رقابت‌های سیاسی در ایران عمل می‌کنند.
	نیکي اخوان (2015))	رسانه‌های اجتماعی و جمهوری اسلامی	این مقاله با بررسی تظاهرات پس از انتخابات ۲۰۰۹ (۱۳۸۸) و نسبت آن با رسانه‌های اجتماعی تصریح کرده است که این رسانه‌ها در ایران، تحت پروژه‌های جنگ نرم مورد حمایت نظام سیاسی تعریف می‌شوند و نظام سیاسی خطر رسانه‌های اجتماعی را برجسته می‌کند، با این حال، نهادهای دولتی و حامیان آنها با ایجاد سکوهاى جدید و تشویق به مشارکت در این سکوها و نیز افزایش کنترل بر رسانه‌های نوین، سعی کرده‌اند گام‌های جدیدی را در این زمینه بردارند.
	مهدی سمتی (۲۰۲۳)	فناوری‌های رسانه‌ای و سیاست در ایران	رسانه‌های جدید در ایران، نه به‌عنوان عوامل بسیج برای تغییر انقلابی، بلکه به‌عنوان مکان‌هایی برای فعالیت رسانه‌ای در زندگی روزمره، مبادی ورودی به سیاست و تغییر از پایین دیده می‌شوند. بر این مبنای دولت در ایران، در حال از دست دادن انحصار خود در روایت و تولید رسانه‌ای است، اما از رسانه‌های قدیمی برای حفظ کنترل نظارت خود بر رسانه‌های نوظهور استفاده می‌کند.

در این پژوهش، میزان تاثیرگذاری روایت‌های نخبگان نظام سیاسی ج.ا در سطح عمومی بررسی و این یافته حاصل شده است که با توجه به آمیختگی روزافزون زندگی ایرانیان با رسانه‌های نوین، بررسی گفتگوهای آنها در شبکه‌های اجتماعی و به ویژه توئیتر (ایکس کنونی) نشان می‌دهد که تحلیل عمومی از وقایع کشور با روایت حاکم عمدتاً فاصله دارد و نظام هیچ نفوذی بر این روایت‌ها ندارد. این مقاله نتیجه گرفته است که در ایران به دلیل سطوح بالای سانسور، رسانه‌های نوین جایگزین مناسبی برای رسانه‌های مرسوم بوده و تضاد روایت عمومی را با روایت نظام حاکم نشان می‌دهند.	روایات سیاسی ایرانیان: تحلیل رسانه‌های اجتماعی	کریستین اسکاپوال و دن شنور (۲۰۲۲)	
---	---	--	--

در مجموع، تحقیقات یادشده، وجود ارتباط مستقیم، بین میزان مصرف رسانه‌های نوین و مؤلفه‌هایی همچون سبک زندگی، باورهای دینی و فرهنگ سیاسی را تأیید کرده‌اند. این یافته‌ها، عمدتاً مؤید این نکته است که با افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی یا تلویزیون‌های ماهواره‌ای، نحوه مصرف، پوشش، تغذیه، تفریحات و سرگرمی، فرهنگ و باورهای سیاسی، میزان مشارکت سیاسی، نوع مطالبات و اعتراضات سیاسی، اجتماعی و الگوهای دین‌داری افراد با تغییراتی روبه‌رو شده‌است. بر اساس نتایج مشترک این تحقیقات، افراد هر چه وقت بیشتری را پای رسانه‌های نوین می‌گذرانند، این تغییرات در آنها گسترده‌تر است. در میان این آثار، نزدیک‌ترین مورد به پژوهش حاضر مقاله «روایات سیاسی ایرانیان: تحلیل رسانه‌های اجتماعی» (۲۰۲۲) است که با بررسی دیدگاه‌های ایرانیان فعال در توئیتر، تضاد روایت آنها را با روایت نظام حاکم در موضوعات مختلف تأیید کرده است. با این حال، همچنان که گفته شد تأثیر این ابزارهای نوین بر هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی - که خود در دسته‌بندی مرتبط با فرهنگ و قدرت سیاسی قرار می‌گیرد - به عنوان یک موضوع مستقل در هیچ‌کدام از موارد بررسی نشده است.

ادبیات نظری

مبانی هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، چهره ایدئولوژیک انقلاب، عیان‌تر و نظام برآمده از آن در قالب «دولتی ایدئولوژیک» صورت‌بندی شد. سیاسی کردن کل جامعه و علایق اجتماعی از چشم‌انداز ایدئولوژی مسلط، حیات مشروط حوزه‌های خصوصی، تنگ شدن مجال ابراز برای دگراندیشان، گسترش نامحدود حیطه اقتدار حکومت اسلامی دست‌کم در عرصه ایدئولوژی، محدودیت ظرفیت مشارکت سیاسی و تکوین نیافتن احزاب رسمی و گروه‌های ذی‌نفوذ محدود، ترویج جامعه توده‌ای و تشکیل جامعه‌مدنی گسیخته و استقرار ترکیبی از نظام مشروعیت کاریزماتیک و سنتی از جمله این ویژگی‌هاست. (بشیری، ۱۳۹۴) بر این مبنا، هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی، بر پنج اصل استوار است.

- نگاه حداکثری به دین: دیدگاه‌های مختلف در باب نسبت دین با سیاست و اجتماع را میتوان به دو دسته عمده تقسیم کرد: دیدگاه حداقلی و دیدگاه حداکثری. بر مبنای نگرش حداقلی که پردازش آن به عصر مدرن برمی‌گردد، عقل انسان، توانایی تشخیص نیازهای او را در امور دنیایی داراست و آدمی می‌تواند بدون دین، این نیازها را تأمین کند (تقوی، ۱۳۹۷: ۱۵۲). در مقابل، «دیدگاه جامع‌نگر» باور دارد که دین اسلام به همه نیازهای آدمی پاسخگوست. (محمدپور مرزبالی و حسینی، ۱۳۹۷: ۷۴). مصداق نگاه حداکثری به دین، اصل چهارم قانون اساسی است که بر اساس آن همه قوانین باید بر اساس موازین اسلامی باشد.

- غلبه فهم فقه‌ای از اسلام: در رویکرد حداکثری به فقه، در جامعه دینی، فقیه حق حکومت دارد و این حق، منجر به تأسیس نوع خاصی از حکومت مبتنی بر فقه می‌شود که ولایت مطلقه فقیه، حاصل آن است (ترابی، ۱۳۹۶: ۲۱)

- مستضعف‌گرایی: در فرایند انقلاب اسلامی، سیاسی کردن مستضعفان، وسیله‌ای راهبردی در اختیار روحانیت گذاشت که رهبری خود را در جامعه مدنی اعاده کند. (کمالی، ۱۳۸۱: ۱۹) در گفتمان امام خمینی، اسلام، طرفدار محرومان است. با این همه، ژانرهای دوگانه مستضعفان - مستکبران در نظام معانی مطلوب امام، تنها در واحد ملی، مدنظر نبود؛ زیرا نظریه امت - ملت ایشان،

به لحاظ معرفت‌شناسی، رسالتی جهانی را در برداشت (موسوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۱). اصل ۱۵۴ قانون اساسی، تجلی این رویکرد است.

- استکبار ستیزی: گفتمان امام خمینی با دال مرکزی «حاکمیت الله»، از طریق نشانه‌هایی چون اجتناب از ولایت طاغوت، حق و باطل، حمایت از مستضعفان و مبارزه با استکبار و مقاومت اسلامی مفصل‌بندی می‌شود (نادری، ۱۳۹۴: ۱۶) که در اصل ۱۵۲ و ۱۵۴ قانون اساسی نیز جلوه‌گر شده است. سیاست نه شرقی و نه غربی، تقابل با آمریکا و ضدیت با اسرائیل و حمایت از گروه‌های مقاومت از مهم‌ترین شاخص‌های استکبارستیزی در جمهوری اسلامی است.

- داعیه تمدن‌سازی: بر اساس این داعیه، انقلاب اسلامی دارای محتوای غنی تمدنی با پیامی برای ملت‌های مسلمان یعنی احیای هویت اسلامی، بیداری و بازگشت به نهضت اسلامی است. (پیروزمند و خورشیدی، ۱۳۹۸: ۳۳۷). یکی از مهم‌ترین اسناد در این زمینه، بیانیه گام دوم انقلاب است که آیت‌الله خامنه‌ای در چهل‌مین سالگرد پیروزی انقلاب ارائه کردند. همچنین اسلامی کردن دانشگاه‌ها و الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، در همین پیوند، قابل تفسیر است.

رسانه‌ها، کارگزاران هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی

در سال‌های پس از انقلاب، نظام سیاسی با بهره‌گیری از نهادهایی همچون روحانیت، نظام آموزشی، رسانه‌ها و احزاب، توانست هژمونی خود را با فراز و نشیب‌هایی استمرار بخشد. در این میان، رسانه‌ها، وسیله اصلی شکل‌دهی و انتقال گفتمان ایدئولوژیک حاکم بر جامعه بوده‌اند. (خانی و سعیدی، ۱۳۹۳: ۸۹). بر این مبنای رسانه‌ها در سال‌های پس از انقلاب اسلامی، با ترویج و تثبیت مفاهیم بنیادین انقلاب مانند اسلام سیاسی، ولایت‌فقیه، استکبارستیزی، مستضعف‌گرایی و نگاه فقه‌ای به اسلام و تعمیق آن در ذهنیت توده‌های مردم و نیز به حاشیه‌رانی مفاهیم گفتمان‌های رقیب مانند اسلام آمریکایی یا ارزش‌های غربی، به استحکام ساخت درونی جمهوری اسلامی کمک کرده‌اند. (اشرف‌نظری و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۷).

جمهوری اسلامی در بیش از چهار دهه گذشته، کوشیده است از طریق مدیریت انحصاری رسانه‌ها، آنها را تحت کنترل درآورد. با این حال، رویدادهای بیش از یک دهه اخیر مانند خیزش‌های مردمی سال‌های ۸۸، ۹۶، ۹۸ و ۱۴۰۱، جلوه‌هایی از یک تحول ایدئولوژیک اجتماعی را آشکار کرده است؛ به نحوی که به نظر می‌رسد جمهوری اسلامی برای استمرار هژمونی ایدئولوژیک خود با چالش‌هایی روبه‌روست. نقطه اشتراک همه این تحولات، نقش‌آفرینی رسانه‌های نوین است.

بررسی تأثیر وسایل ارتباطی نوین بر هژمونی دولت‌ها از منظر نظریات ارتباطی و سیاسی

در مطالعه تأثیر وسایل ارتباطی نوین بر هژمونی دولت‌ها، می‌توان از نظریات متعدد ارتباطاتی بهره برد که شماری از مهم‌ترین آنها را به اختصار، در قالب جدول ۲ بررسی می‌کنیم.

جدول 2- تأثیر وسایل ارتباطی نوین بر هژمونی دولت‌ها از منظر نظری

نظریه	نگاه به رابطه رسانه و قدرت سیاسی	پیوند با موضوع تحقیق
حوزه عمومی هابرماس	افراد در عرصه اجتماعی از طریق گفتگو و مفاهمه و فارغ از اجبارهای درونی و بیرونی و مبتنی بر آزادی و آگاهی، رفتارها و ارزش‌های خود را بروز می‌دهند و از طریق ارتباط و مفاهمه، جهت‌گیری‌های ارزشی تولید می‌کنند که بر رفتار دولت و عقلانی کردن قدرت دولتی اثر می‌گذارد. (هابرماس، ۱۳۹۴)	رسانه‌های نوین در جامعه امروز حوزه عمومی را شکل داده‌اند. با گسترش رسانه‌های نوین، شرایطی فراهم شده است که عموم افراد، برای بروز هنجارها و تبادل عقاید، به فضایی فارغ از مداخلات دولتی دست یافته‌اند و عرصه اظهار نظر و تریبون ترویج اندیشه وارد حوزه عمومی شده است. چنین شرایطی، در طی زمان، توان تأثیرگذاری، مقبولیت و هژمونی نظام سیاسی را تضعیف می‌کند.
جامعه شبکه‌ای کاستلز	شبکه‌های اجتماعی اینترنتی با فراهم کردن امکان ارتباطی جمعی خودانگیز، پایگاه لازم را برای خودمختاری کنشگر اجتماعی، به او اعطا می‌کنند. این شبکه‌ها تا اندازه زیادی خارج از کنترل حکومت‌ها و شرکت‌هایی عمل می‌کنند که به انحصاری کردن کانال‌های ارتباطی پرداخته‌اند. (کاستلز، ۱۳۹۴: ۱۴-۹) جامعه شبکه‌ای، یک ساختار نوین اجتماعی است که در آن، قدرت دولت-ملت‌ها به رسانه‌ها و سایر تولیدات فرهنگی انتقال یافته است. (عسگرخانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳)	گسترش شبکه‌های اجتماعی در عرصه عمومی به گسترش دایره روابط اجتماعی افراد و توسعه جریان آزاد اطلاعات خارج از سیطره حکومت، انجامیده است. تحقق این گونه از کنشگری اجتماعی برای اعضای جامعه شبکه‌ای، به منزله منبع قدرت تلقی و به قدرتمند شدن و افزایش اثرگذاری افکار عمومی منجر می‌شود و از این طریق هژمونی نظام سیاسی را تضعیف می‌کند.

سازهانگاران	فناوری اطلاعات، مردمانی را که در ارزش‌ها و هویت‌ها با هم مشترکند، به هم متصل می‌کند. دنیای مجازی، مردم را در مواجهه با مسائلی همچون مردم‌سالاری و دولت‌های ناکام، آگاه و فهم‌شان را به یکدیگر نزدیک می‌کند و دولت‌ها نیز در مقابل این آگاهی، تن به تغییر می‌دهند. (بوزان ^۱ ، ۱۹۹۸: ۱۳۳)	از درون تعاملات مبتنی بر گسترش رسانه‌های نوین، آگاهی شکل می‌گیرد و فهم مشترک، تقویت می‌شود. در چنین شرایطی، عامه فعال، آزادانه به ترویج ارزش‌های خود در عرصه اجتماعی می‌پردازند، عامه آگاه و خاموش را همراه می‌کنند و به افکار عمومی شکل تازه‌ای می‌بخشند و به‌مرور، هژمونی ایدئولوژیک نظام را در ساحت اجتماع تضعیف می‌کند.
ساخت‌یابی گیدنز	کارکرد رسانه‌های نوین، به عنوان ساختار و تأثیر مخاطبان رسانه‌ها بر هژمونی نظام سیاسی به عنوان کارگزار بررسی می‌شود. (مارش‌واستوکر، ۱۳۸۴: ۳۱۵) نوعی رابطه دیالکتیک میان کنش مخاطبان رسانه‌های نوین با ساختار و گفتمان آنها وجود دارد که تداوم آن، می‌تواند نظام سیاسی را تحت تأثیر قرار داده و به یک‌تازی دولت‌های مستبد پایان دهد. (امیری‌پور و بهرامیان، ۱۳۹۳: ۳۶۷)	آزادی موجود در فضای رسانه‌های نوین، با تقویت نقش کاربران، عاملیت جامعه را در قبال نظام سیاسی افزایش و به یک‌تازی ایدئولوژیک دولت پایان می‌دهد.

چارچوب نظری

چارچوب نظری این تحقیق، نظریات هژمونی گرامشی و ارتباطات سیاسی دویچ است که در ادامه به آنها می‌پردازیم.

نظریه هژمونی گرامشی^۲ و انقلاب اسلامی

فرض مبنایی تئوری هژمونی گرامشی، این است که هیچ‌کس به تنهایی، نمی‌تواند با اتکا بر اجبار حاکم شود؛ بلکه اندیشه نیز مهم است. گرامشی معتقد است اساس طبقه حاکم، ایجاد جهان‌بینی است (آر. بیتز^۳، ۱۹۵۷: ۳۵۱). در این رویکرد، هژمونی یعنی تولید رضایت و اجماع فرهنگی و به وضعیتی اشاره دارد که در آن، ائتلافی موقت از برخی گروه‌های اجتماعی، می‌تواند به اقتدار اجتماعی تآم‌ان‌ها بر سایر گروه‌های فرودست، منجر شود (کارتر و مولیزا^۴، ۲۰۰۵: ۹). در هژمونی بر اساس اندیشه گرامشی، شیوه خاصی از زندگی و تفکر در جامعه، غالب و توزیع می‌شود که اگر چه مبنای اقتصادی دارد، اما به آن محدود نیست و نتیجه ترکیب اجبار و رضایت است. رضایتی که با همکاری گروه‌های جامعه

1 . Buzan

2.1. Gramsci

3 .R.Bates

4 . Carter & Molisa

مدنی به دست می‌آید و به اجبار منتهی می‌شود (کاتز^۵، ۲۰۰۶: ۳۳۵). در میان سه مفهوم اساسی اندیشه گرامشی شامل اقتصاد، دولت و جامعه مدنی، جامعه مدنی از همه نهادهای خصوصی همچون مدارس، کلیساها، باشگاه‌ها، روزنامه‌ها و احزاب تشکیل شده است که در شکل‌دهی به آگاهی سیاسی و اجتماعی نقش دارند (آر. بیتز، ۱۹۵۷: ۳۵۳). از سوی دیگر، رهبری هژمونیک شامل توسعه رضایت ذهنی و اخلاقی در ملت، شامل ابعاد احساسی هم می‌شود و رهبران سیاسی در پی رهبری هژمونیک، باید به احساسات مردم توجه کنند و نباید همانند یک بیگانه جدا افتاده از توده‌ها ظاهر شوند (بوکوک، ۱۳۹۹: ۶۹).

بعد از انقلاب ۱۳۵۷، در مرحله نخست، اتحاد اولیه احزاب لیبرال سکولار و احزاب مذهبی بنیادگرایی ضد لیبرال در مبارزه علیه رژیم قدیم همچنان پایدار ماند، اما سرانجام این اتحاد به واسطه دیدگاه‌های متفاوت‌شان در مورد ماهیت قدرت سیاسی از هم گسیخت، میانه‌روها از قدرت کنار گذاشته شدند و بنیادگرایان اسلامی به منظور تحکیم قدرت، به بسیج توده‌ای روی آوردند (بشیریه، ۱۳۹۷: ۱۹۲-۱۸۵). همان‌طور که گفته شد، برای دستیابی به رهبری هژمونیک، رهبران باید به احساسات ملت‌ها توجه کنند. یکی از عواملی که در این مقطع، به خروج میانه‌روها از قدرت و هژمون شدن ایدئولوژی اسلام‌گرایان کمک کرد، بی‌توجهی آنها به احساسات انقلابی مردم و مسأله اجتماعی بود. بشیریه می‌گوید: «لیبرال‌های حاضر در بلوک قدرت، نمی‌توانستند دریابند که بسیج‌زدایی از مردمی که انقلاب را پیش برده‌اند، غیرممکن است... دولت موقت به گونه‌ای روزافزون، تماس خود را با توده‌ها از دست داد و از غلیان‌های انقلابی عقب ماند.» (بشیریه، ۱۳۹۷: ۲۱۷-۲۱۴) این در حالی بود که روحانیون توانستند با جلب رضایت اجتماعی و بهره‌گیری کامل از مزیت پایگاه حمایت توده‌ای، هژمونی خود را از طریق بسیج توده‌ای و حل «مسأله اجتماعی» تثبیت کنند (بشیریه، ۱۳۹۷: ۲۳۷). بر اساس تئوری گرامشی، حاکمان به اندازه‌ای در ایجاد هژمونی موفق می‌شوند که جهان‌بینی خود را به حکومت‌شوندگان بقبولانند. بر این مبنا، حفظ استیلای معنایی گفتمان انقلاب اسلامی تنها راهی است که می‌تواند اقتدار نظام را تداوم بخشد. به عبارت دیگر، تا زمانی که اکثریت مردم، معانی مفصل‌بندی شده در گفتمان انقلاب اسلامی را بپذیرند و طبق نظریه گرامشی، «همدست حاکمان باشند و در اطاعت‌پذیری، نقشی فعال ایفا کنند» (فلین^۶، ۲۰۱۹: ۷۹)، مشروعیت و مقبولیت جمهوری اسلامی تداوم خواهد یافت. اما اگر توده‌های مردم به گفتمان‌های رقیب متمایل شوند، هژمونی نظام دچار چالش خواهد شد.

نظریه ارتباطات سیاسی (سایبرنتیک) کارل دویچ^۷

به نظر دویچ، در یک نظام سیاسی سایبرنتیک، در یک رشته فرایندهای ارتباطی، تکانه‌های معینی (اطلاعات) از محیط دریافت و پردازش و به صورت تکانه‌هایی از سوی نظام، وارد محیط می‌شوند. برای این کار، نیاز به ساختارهای معینی، در درون نظام است تا این اطلاعات را دریافت و منتقل کند و همچنین به ساختارهایی نیاز است که آن را قادر به هدایت سازد. دویچ این ساختارها را «حوزه‌های تصمیم‌گیری» می‌نامد (دویچ و همکاران، ۱۳۷۵: ۷۷۱). ارتباطات سیاسی، انتقال اطلاعات مناسب سیاسی، از یک بخش نظام سیاسی به بخشی دیگر و میان نظام اجتماعی و سیاسی است (راش، ۱۳۹۳: ۱۷۱). جریان اطلاعات، به صورت حمایت یا اعتراض و تقاضاست. اگر حمایت باشد، نظام سیاسی در ادامه راه خود، با تأیید پیرامون روبه‌روست و اگر اعتراض یا تقاضا باشد، باید در تصمیم‌های خود تجدیدنظر کند (نقیب زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۲). در این تئوری، از طریق ارتباطات،

5. Katz

6. Flynn

7. Karl Deutsch

«داده‌ها» به نظام سیاسی منتقل می‌شود و خط‌مشی‌ها به صورت «بازداده‌ها» برای اجرا به درون جامعه باز می‌گردد و مجدداً «بازخورد» آنها از طریق ارتباطات، به نظام سیاسی، انعکاس می‌یابد. بر اساس این نظریه، قدرت سیاسی، کنترل بر اطلاعات است و استمرار قدرت و اقتدار و بقای نظام سیاسی نیز به میزان قدرت، یعنی کنترل بر اطلاعات بستگی دارد (مریت، روست و دال^۸، ۲۰۰۱، دویچ و همکاران: ۱۳۷۵، بشیریه: ۱۳۷۶، داودی: ۱۳۹۸، نقیب‌زاده: ۱۳۸۵، راش: ۱۳۹۳). همچنین طبق این نظریه، رسانه‌های گروهی، همان‌طور که در حفظ همبستگی ملی و مشارکت سیاسی، نقش بسزایی دارند و اهداف نظام سیاسی را تحصیل می‌کنند، می‌توانند همچون وسیله‌ای در دست مخالفان نظام، آن را مجبور به پذیرش خواسته‌های مخالفان کرده و یا حتی سرنگون سازند (یونس و حامد فروزان، ۱۳۹۴: ۱۰-۹). بر اساس این نظریه، میان کنترل نظام بر ابزارهای ارتباطی، با موقعیت هژمونیک آن در جامعه، ارتباطی مستقیم وجود دارد. بنابراین، از آنجا که گسترش شبکه‌های اجتماعی، کنترل نظام سیاسی را بر جریان اطلاعات کاهش می‌دهد، می‌تواند موجب تضعیف هژمونی جمهوری اسلامی شود.

جمع‌بندی نظری: رابطه ارتباطات سیاسی نوین و هژمونی ایدئولوژیک دولت

میان دو واژه «هژمونی» و «ایدئولوژی»، پیوندی مبنایی برقرار است. هژمونی ایدئولوژیک، استیلا یا ساختار ایدئولوژی نخبگان قدرتمند یا شکلی از کنترل ایدئولوژیک جامعه است که می‌تواند به حفظ قدرت و مشروعیت طبقه حاکم بینجامد. این، همان مفهومی است که یوهانس ویلم برتنس (۱۳۹۶: ۲۶) از آن به عنوان «نوعی سلطه نرم و مخملی» یاد می‌کند. هژمونی ایدئولوژیک، زمانی تحقق می‌یابد که طبقه حاکم بتواند حکومت‌شوندگان را درباره ارزش‌های موردنظر خود اقناع کند؛ به نحوی که این هنجارها را برای رسیدن به جامعه مطلوب بپذیرند و آنها را مبنای فهم و عمل اجتماعی قرار دهند.

امروزه، در عصر به‌هم‌ریختگی مرز حقیقت و مجاز و برساختگی هویت‌ها و بازنمایی واقعیت، رسانه‌ها با برجسته‌سازی هویت خودی و حاشیه‌رانی هویت دیگری، نقش بی‌بدیلی در فرایند اقناع افکار عمومی و تثبیت هژمونی گفتمان مسلط، ایفا می‌کنند (خانی و سعیدی، ۱۳۹۳: ۸۹) از سوی دیگر، امروزه رسانه‌ها، به واسطه توسعه فناوری‌های ارتباطی نوین، در قالب «کانترهژمونی»، ایدئولوژی حاکم را به چالش می‌کشند (میناوند و مشکواتی، ۱۳۹۸: ۲۳۱) کانترهژمونیک‌ها برای خود درجه معینی از قدرت قائل هستند و «کانتر هژمونی»، راهبردی برای کنترل دولت یا هژمونی مسلط است (کارترو و مولیزا، ۲۰۰۵: ۱۱)

ارتباطات سیاسی نو و به طور خاص ماهواره‌ها و شبکه‌های اجتماعی با کارکردهای ویژه مانند افشاسازی، سازمان‌دهی، تأثیر بر تقاضا، تحکیم هویت جمعی، تقویت کانترهژمونی‌ها، بسیج نیروهای بالقوه و طرح آرمان‌های جدید، نظام اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند و در تنظیم واکنش جامعه به تصمیمات، آمریت‌ها و ایدئولوژی نظام سیاسی، نقش‌آفرینی می‌کنند. جامعه نیز در مقابل آنها، منفعل نیست و طبق نظریه ساخت‌یابی گیدنز^۹، میان رسانه‌های نوین و نظام اجتماعی، رابطه دیالکتیکی وجود دارد که تداوم آن، نظام سیاسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر اساس نظریه ارتباطات سیاسی دویچ، اگر نظام سیاسی بتواند با پردازش صحیح داده‌های ورودی به سیستم (بازخورد جامعه)، خود را با محیط، تطبیق دهد و پاسخی متناسب با تقاضای اجتماعی ارائه کند، توانسته‌است ضمن تقویت هماهنگی ایدئولوژیک میان حکومت و مردم، افکار عمومی را نسبت به نظام سیاسی و ایدئولوژی مورد نظر آن اقناع و با جلب رضایت جامعه، تقاضا را کنترل و مشروعیت

نظام را تثبیت کند. این در حالی است که اگر نظام نتواند در مقابل تقاضای جامعه (بازخورد)، پاسخ متناسب ارائه کند یا تقاضا را سرکوب کرده و فشار بر جامعه را افزایش دهد، ادامه این روند به افزایش نارضایتی، شکل‌گیری اعتراضات، تضعیف مشروعیت و سرانجام تضعیف هژمونی ایدئولوژیک نظام منجر خواهد شد. در این میان، رسانه‌های نوین می‌توانند با حرکت در مسیری خلاف جهت نظام معنایی حاکم و افزایش مطالبات و دامن‌زدن به نارضایتی‌ها، در درازمدت، در تضعیف هژمونی ایدئولوژیک حکومت مؤثر باشند. البته در کنار رسانه‌ها، عوامل دیگری نیز نقش دارند که پرداختن به آنها مجال دیگری می‌طلبد. در ادامه، ارتباط بین این متغیرها و ابعاد آنها بر اساس چارچوب نظری، در قالب یک مدل مفهومی ترسیم شده است.

مدل تحلیلی شماره ۱:

۳. روش تحقیق

پژوهش حاضر، به روش پیمایشی انجام شده است. به این منظور، پیمایشی در گستره ملی و در نمونه آماری هزار نفر از افراد بالای ۱۶ سال، به صورت تلفنی اجرا شده است. از میان جامعه آماری مورد نظر در این تحقیق، نمونه‌ای هزار نفری، به روش تخصیص نمونه «تصادفی ساده» یا به گفته فرامرز رفیع‌پور به روش «اتفاقی ساده» انتخاب شده است.

یکی از روش‌های عمده انتخاب نمونه تصادفی ساده، استفاده از شماره‌های تصادفی (از یک فهرست ایجاد شده توسط رایانه و یا یک جدول) برای تهیه لیست شرکت‌کنندگان در جامعه نمونه است که در پیمایش این پژوهش از آن استفاده شد. از آنجا که این پژوهش، با همکاری مرکز افکار

سنجی دانشگاه فردوسی مشهد انجام شد و از این طریق، امکان دسترسی به فهرست کامل جامعه آماری (شماره تلفن‌های همه مردم ایران) وجود داشت و نمونه از نظر متغیرهای زمینه‌ای مشروط و محدود نشده بود، استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، بهترین روش بود.

پرسشنامه این پژوهش بر مبنای دو سازه رسانه‌های نوین و هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی و نیز بخش پرسش‌های عمومی با متغیرهای زمینه‌ای جنسیت، سن، تحصیل و محل سکونت، تدوین و در سازه هژمونی، در قالب طیف لیکرت پنج درجه‌ای تنظیم شد. به منظور تنظیم پرسشنامه، برای دو متغیر مستقل و وابسته (رسانه‌های نوین و هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی) تعاریف مفهومی (پالایش و مشخص کردن مفاهیم انتزاعی) و عملیاتی (عینی‌سازی مفاهیم) ارائه و سپس بر مبنای تعریف عملیاتی، گویه‌هایی استخراج شد. در بخش نخست این پرسشنامه، میزان مصرف رسانه‌ای روزانه جامعه آماری به تفکیک تلگرام، اینستاگرام، توئیتر، صداوسیما، شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و شبکه‌های اجتماعی داخلی، با آیت‌های «کمتر از نیم ساعت، نیم تا یک، یک تا دو، دو تا چهار و چهار ساعت و بیشتر» سنجیده شد.

همچنین، موضوعاتی در اولویت سنجش قرار گرفت که از یک سو، در معرض تجربه و فهم عمومی قرار گرفته باشند و از سوی دیگر، بر اساس چارچوب مفهومی پیمایش حاضر، آگاهی از کم و کیف آنها، بتواند درک ما را از موضوع مطالعه افزایش دهد. به این منظور، پس از تعریف عملیاتی متغیرها، وارد مرحله مقیاس‌سازی^{۱۰} شدیم. در این مرحله، برای هر یک از نشانه‌های تجربی مفاهیم، گویه‌ها و سوالات متناسب و مناسب، طراحی شد. سپس با توجه به ویژگی‌های نمونه آماری که افراد عادی جامعه هستند و به لحاظ دانش و تجربه در سطوح مختلفی قرار دارند، گویه‌هایی که در عین اهمیت، به درک عمومی نزدیک‌تر بود، حفظ و سایر گویه‌ها که تخصصی‌تر بود یا با موضوع، کمتر ارتباط داشت، از گردونه خارج و بدین ترتیب، پرسشنامه مقدماتی تهیه شد.

برای ارزیابی اعتبار و روایی پرسشنامه مقدماتی، از طریق کسب نظر کارشناسان و استادان، در پرسشنامه اصلاحاتی صورت گرفت. سپس ۳۰ نسخه پرسشنامه با مصاحبه‌شوندگانی که به صورت تصادفی، انتخاب شده بودند، تکمیل شد و واکنش‌های آنان در مرحله نهایی کردن پرسشنامه مدنظر قرار گرفت. همچنین برای پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ، استفاده و آلفا به وسیله SPSS محاسبه شد. ضریب آلفای متغیر وابسته (هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی) در ۱۰ گویه، معادل ۷/۸، صدم به دست آمده که نشانگر همگونی نسبتاً بالای گویه‌ها و قابلیت اعتماد و اعتبار پرسشنامه است.

جدول ۳- ضریب آلفای کل متغیر وابسته

تعداد گویه	ضریب آلفای کرونباخ
۱۰	۰/۷۸۸

۴. یافته‌های تحقیق

توصیف سیمای پاسخگویان

توزیع عددی و درصدی پاسخگویان به پرسشنامه این پیمایش، نشان می‌دهد که ۴۳۵ نفر از حجم

نمونه را زنان (۴۳/۹ درصد) و ۵۵۴ نفر را مردان (۵۶/۱ درصد) تشکیل داده‌اند. همچنین قریب به ۸۶ درصد (۸۵۳ نفر) متأهل و ۱۴/۲ درصد (۱۴۱ نفر) مجرد و بیش از ۸۹ درصد (۸۸۱ نفر) شهرنشین و حدود ۱۱ درصد (۱۰۷ نفر) ساکن روستا بوده‌اند. بیشترین فراوانی سطح تحصیلات مربوط به دانشجویان با ۲۸/۸ درصد (۲۸۵ نفر) و بعد از آن دیپلم و فوق‌دیپلم با ۲۶ درصد (۲۶۰ نفر) بوده که این مقدار برای سیکل و زیردیپلم، معادل ۱۹ درصد (۱۹۰ نفر) است. در میان پاسخگویان، تحصیلات حوزوی نبوده‌است و ۹/۵ درصد (۹۵ نفر) از افراد نیز بی‌سواد یا دارای سواد ابتدایی بوده‌اند.

توصیف ابعاد متغیر وابسته (هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی)

متغیر وابسته از ۱۰ گویه تشکیل شده که توزیع فراوانی پاسخگویان به هر یک از گویه‌ها، در جدول ۳ به صورت تجمیعی بیان شده است.

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخگویان به گویه‌های متغیر وابسته

درصد معتبر					گویه‌های متغیر وابسته
کاملاً مخالفم	مخالقم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
۵	۲۵,۸	۲۲,۴	۳۶,۵	۱۰,۳	ترویج و تبلیغ فرهنگ دینی در محیط‌های مختلف همچون رسانه‌ها، دانشگاه‌ها یا مدارس، مشکلی از جامعه حل نمی‌کند
۵/۵	۱۷,۵	۲۷,۹	۳۸,۷	۱۰,۴	قوانین اقتصادی و سیاسی را می‌توان از اسلام استخراج کرد
۱۵,۹	۲۵,۶	۱۸,۱	۳۲,۱	۸,۳	جمهوری اسلامی وظیفه دارد به مستضعفان جهان کمک کند
۳,۴	۱۲,۶	۲۴,۶	۴۵,۸	۱۳,۶	اسلامی بودن نظام به حضور ولی فقیه در رأس آن وابسته است
۶,۹	۱۳,۸	۲۴	۴۴,۸	۱۰,۶	انقلاب اسلامی می‌تواند الگوی معنویت و عدالت در کنار پیشرفت مادی را به جهان عرضه کند
۴,۶	۱۳,۲	۲۲,۸	۴۴,۴	۱۵	جمهوری اسلامی باید برای حفظ آرمان‌هایش مقابل قدرت‌های غربی بایستد
۹,۳	۱۹,۶	۲۶,۱	۳۵,۷	۹,۴	جمهوری اسلامی باید به سمت اصلاح رابطه با آمریکا حرکت کند

11.8	32.3	28.5	19.2	8.2	فقه اسلامی می‌تواند به همه نیازهای جامعه امروز پاسخ دهد
11.3	43.4	29.9	10.1	5.4	مناسب‌ترین حکومت برای جامعه ایران، نظام سیاسی اسلامی است
8.8	35.9	30.8	17.1	7.4	در جامعه اسلامی نباید به تفکرات ضد دینی اجازه ظهور و بروز داده شود

توصیف ابعاد متغیر مستقل

متغیر مستقل (ارتباطات سیاسی نو)، در دو بعد اعتماد به رسانه‌ها و مصرف رسانه‌ای بررسی شده است.

توصیف ابعاد متغیر مستقل (اعتماد به رسانه‌ها)

جدول ۵- توصیف ابعاد متغیر مستقل (اعتماد به رسانه‌ها) بر حسب آیتم‌ها

درصد معتبر هر پاسخ					آیتم‌های اعتماد به رسانه‌ها
کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
4.9	33.2	26.2	29.4	6.3	اخبار و تحلیل‌ها در شبکه‌های اجتماعی غیرایرانی مانند تلگرام و اینستاگرام و توییتر از رسانه‌های داخلی مانند صداوسیما درست‌تر است
8.1	49.6	19.2	18.8	4.2	برای آگاهی از اینکه در کشور واقعا چه خبر است، باید به شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان مراجعه کرد
9.4	46.1	20.1	19.6	4.9	شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، اخبار را دقیق‌تر و بی‌طرفانه‌تر از صداوسیما منعکس می‌کنند
4.1	19.8	25.8	40.2	10.1	بیشتر اخبار فضای مجازی درباره اوضاع داخلی ایران، سیاه‌نمایی است
6.2	24.9	20.7	37	11.1	معمولاً خبرهای صداوسیما درست‌تر از خبرهای فضای مجازی است

میانگین اعتماد به رسانه‌ها در میان مخاطبان پیمایش (از ۵ نمره)، در جدول زیر ارائه شده است که

نشان می‌دهد مخاطبان این پیمایش با اختلاف بسیار اندک (۲۴ صدم درصد)، همچنان به اخبار صداوسیما اعتماد بیشتری داشته‌اند.

جدول ۶- میانگین اعتماد به رسانه‌ها بر حسب آیتم‌ها

میانگین	آیتم‌های اعتماد به رسانه‌ها
2.99	صحت تحلیل‌های تلگرام، اینستاگرام
2.61	مراجعه به شبکه‌های ماهواره‌ای
2.64	بی‌طرفی شبکه‌های ماهواره‌ای
3.32	سیاه‌نمایی فضای مجازی
3.23	درست بودن اخبار صدا و سیما
3.07	میانگین کل اعتماد به رسانه‌ها

توصیف ابعاد متغیر مستقل (میزان مصرف رسانه‌ای)

جدول ۷- توزیع ابعاد متغیر مستقل (مصرف رسانه‌ای) بر حسب آیتم‌ها

میزان مصرف	تلگرام	اینستاگرام	توییتر	صدا و سیما	ماهواره	سایت‌های خبری	روزنامه	پیام‌رسان داخلی
کمتر از نیم ساعت	64.3	49.3	92.3	43.5	72.3	81.0	89.0	56.5
نیم تا یک ساعت	19.8	23.9	4.2	25.0	20.5	9.5	9.7	26.8
یک تا دو ساعت	8.2	13.2	1.8	17.4	4.4	4.3	.7	11.3
دو تا چهار ساعت	3.5	5.8	.7	8.8	1.1	2.2	.3	3.3
بیش از چهار ساعت	4.2	7.7	1.0	5.2	1.7	3.0	.2	2.1
مجموع	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

جدول شماره ۷ نشان می‌دهد میزان استفاده بیش از ۶۴ درصد پاسخگویان از پیام‌رسان تلگرام کمتر از نیم ساعت و حدود ۲۰ درصد بین نیم تا یک ساعت بوده است. همچنین ۴۹ درصد پاسخگویان از اینستاگرام کمتر از نیم ساعت و حدود ۲۴ درصد نیز بین نیم تا یک ساعت استفاده کرده‌اند. در همین حال، ۴۳/۵ درصد پاسخگویان کمتر از نیم ساعت و ۲۵ درصد نیز بین نیم تا یک ساعت پای برنامه‌های رسانه ملی نشسته‌اند. همچنین استفاده ۷۲ درصد پاسخگویان از برنامه‌های ماهواره، روزانه کمتر از نیم ساعت و ۲۰ درصد نیز بین نیم تا یک ساعت و استفاده ۵۶ درصد پاسخگویان از پیام‌رسان‌های داخلی کمتر از نیم ساعت و حدود ۲۷ درصد نیز بین نیم تا یک ساعت بوده است. توئیتر، سایت‌های خبری داخلی و روزنامه‌ها نیز کمترین مخاطب را داشته‌اند. بر اساس آماره‌ها، بیشترین رسانه‌ای که در میان عموم پرسش‌شوندگان رواج داشته، صداوسیماست و پس از آن، با اختلاف نه چندان زیادی، اینستاگرام بیشترین مخاطب را دارد. در ادامه، میزان مصرف رسانه‌ها بر حسب آیت‌ها در سه دسته کم، متوسط و زیاد ارائه شده است. بر این اساس، میزان مصرف رسانه‌های مخاطبان پیمایش را می‌توان در قالب جدول زیر مشاهده کرد.

جدول ۸- میزان مصرف رسانه‌ای بر حسب آیت‌ها

مصرف رسانه	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
کم	253	25.3	25.3	25.3
متوسط	747	74.7	74.7	74.7
زیاد	0	0	0	0

توزیع متغیرهای تحقیق بر حسب متغیرهای زمینه‌ای

جدول ۹- توزیع درصدی متغیرهای تحقیق بر حسب متغیرهای زمینه‌ای

متغیرهای تحقیق		اعتماد رسانه‌ای			هژمونی جمهوری اسلامی			مصرف رسانه‌ای	
جنسیت	زن مرد	کم	متوسط	زیاد	کم	متوسط	زیاد	کم	متوسط
		0.0%	75.0%	25.0%	15.1%	66.3%	18.6%	30.0%	70.0%
		3.2%	63.5%	33.3%	17.3%	69.8%	12.9%	23.0%	77.0%

74.8%	25.2%	13.3%	68.7%	17.9%	32.3%	66.7%	1.1%	مجرد	تاهل
74.1%	25.9%	23.5%	70.6%	5.9%	20.0%	73.3%	6.7%	متاهل	
77.5%	22.5%	14.6%	69.8%	15.6%	27.3%	70.7%	2.0%	شهر	محل سکونت
61.9%	38.1%	15.8%	68.4%	15.8%	71.4%	28.6%	.0%	روستا	
86.8%	13.2%	9.6%	73.1%	17.3%	34.8%	65.2%	.0%	جوان	سن
70.7%	29.3%	17.8%	69.2%	13.1%	16.7%	78.6%	4.8%	میان سال	
72.2%	27.8%	14.1%	66.2%	19.7%	40.9%	59.1%	.0%	پیر	
76.5%	23.5%	27.8%	55.6%	16.7%	23.1%	76.9%	.0%	بیسواد و ابتدایی	تحصیلات
68.4%	31.6%	6.8%	70.5%	22.7%	33.3%	66.7%	.0%	سیکل و زیردیپلم	
72.1%	27.9%	15.6%	76.6%	7.8%	21.4%	78.6%	.0%	دیپلم و فوق دیپلم	
77.3%	22.7%	17.6%	66.3%	15.1%	34.1%	63.4%	2.4%	دانشجو	
.0%	.0%	.0%	69.8%	17.3%	.0%	.0%	.0%	لیسانس	
81.5%	18.5%	12.5%	68.7%	17.9%	38.9%	55.6%	5.6%	فوق لیسانس و بالاتر	

آزمون فرضیات

فرضیه ۱- هر چه مصرف رسانه‌های نوین خارجی افزایش یابد، پایداری افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی کاهش می‌یابد.

جدول ۱۰- سنجش همبستگی بین متغیرهای مصرف رسانه‌های خارجی و هژمونی ایدئولوژیک ج.ا.

متغیر	میزان همبستگی	سطح معناداری آزمون ^{۱۱}
هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی	-۰,۱۷۵	۰,۰۱۷
مصرف رسانه‌های خارجی		

آزمون اسپیرمن در سنجش همبستگی بین مصرف رسانه‌های خارجی و پایداری به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی بیانگر آن است که بین دو متغیر رابطه معکوس و معناداری وجود دارد، هر چند این رابطه، ضعیف است. بر این مبنای، با افزایش مصرف رسانه‌های خارجی، پایداری پاسخگویان به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی تا حدودی کاهش می‌یابد و برعکس. بنابراین، فرضیه تایید شده است.

فرضیه ۲- هر چه مصرف رسانه‌های داخلی افزایش یابد، پایداری افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد.

جدول ۱۱- سنجش همبستگی بین متغیرهای مصرف رسانه‌های داخلی و متغیر هژمونی ایدئولوژیک ج.ا.

متغیر	میزان همبستگی	سطح معناداری آزمون ^{۱۲}
هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی	۰,۱۲	۰,۰۰۴
مصرف رسانه‌های داخلی		

۱۱- با توجه به غیرنرمال بودن توزیع متغیرهای مورد بررسی و به جهت سنجش همبستگی، از آزمون ناپارامتریک اسپیرمن استفاده شد.

۱۲- با توجه به غیرنرمال بودن توزیع متغیرهای مورد بررسی و به جهت سنجش همبستگی، از آزمون ناپارامتریک اسپیرمن استفاده شد.

نتایج آزمون اسپیرمن بین میزان مصرف رسانه‌های داخلی و پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی، رابطه ضعیف و در عین حال، مستقیم و معناداری نشان می‌دهد و افزایش یا کاهش مصرف رسانه‌های داخلی، پایبندی به هژمونی نظام سیاسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بر این مبنا، فرضیه تأیید شده است.

فرضیه ۳- هر چه اعتماد به رسانه‌های داخلی بیشتر باشد، پایبندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد.

جدول ۱۲- سنجش همبستگی بین متغیرهای اعتماد به رسانه‌های داخلی و هژمونی ایدئولوژیک ج.ا.

متغیر	میزان همبستگی	سطح معناداری آزمون ^{۱۳}
هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی	۰,۲۷۸	۰,۰۰۷
اعتماد به رسانه‌های داخلی		

سنجش همبستگی بین متغیرهای اعتماد به رسانه‌های داخلی و پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی با آزمون اسپیرمن نشان می‌دهد که بین این دو متغیر، رابطه متوسط، مستقیم و معنادار وجود دارد. بدین معنی که با افزایش یا کاهش اعتماد به رسانه‌های داخلی، پایبندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی افزایش یا کاهش می‌یابد؛ بر این اساس، این فرضیه نیز تأیید شده است.

فرضیه ۴- هر چه اعتماد به رسانه‌های نوین خارجی بیشتر باشد، پایبندی افراد به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی کاهش می‌یابد.

جدول ۱۳: سنجش همبستگی بین متغیرهای اعتماد به رسانه‌های خارجی و هژمونی ایدئولوژیک ج.ا.

متغیر	میزان همبستگی	سطح معناداری آزمون ^{۱۴}
هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی	-۰,۰۴۵	۰,۰۲۹
اعتماد به رسانه‌های خارجی		

۱۳- با توجه به غیرنرمال بودن توزیع متغیرهای مورد بررسی و به جهت سنجش همبستگی، از آزمون ناپارامتریک Spearman's rho استفاده شد.

۱۴- با توجه به غیرنرمال بودن توزیع متغیرهای مورد بررسی و به جهت سنجش همبستگی، از آزمون ناپارامتریک Spearman's rho استفاده شد.

نتایج آزمون اسپیرمن برای سنجش همبستگی بین اعتماد به رسانه‌های خارجی و پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی نیز حاکی از آن است که بین این دو متغیر، رابطه ضعیف، معکوس و معناداری وجود دارد و افزایش اعتماد به رسانه‌های خارجی می‌تواند پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را تا حدودی کاهش دهد و برعکس. بنابر این، فرضیه مطرح شده، مورد تایید است.

نتیجه‌گیری

اهمیت حفظ هژمونی برای حکومت‌ها با بقای سلطه سیاسی آنها ارتباط مستقیم دارد و موفقیت نظام‌ها برای تثبیت هژمونی، به توانایی آنها برای تولید معنا وابسته است. تا پیش از ظهور رسانه‌های نوین، حکومت‌ها از قدرت نسبتاً کاملی در خلق معنا و جهت‌دهی به افکار عمومی برخوردار بودند؛ از این رو، بازخوردهای اجتماعی به اقدامات حکومت‌ها، عمدتاً در قالب حمایت، ظاهر می‌شد و در موارد معدود بازخوردهای منفی، آنها با برخورداری از قدرت و اقتدار همه جانبه، معمولاً می‌توانستند نظام اجتماعی را کنترل یا حتی سرکوب کنند یا در مواردی به اصلاح سیاست‌ها دست یازند. اما در سال‌های اخیر در بسیاری از کشورها همچون ایران، ظهور ارتباطات سیاسی نوین، نقش کانترهژمونیک رسانه‌ها را افزایش داده و جریان اطلاعات از جریان قدرت، سبقت گرفته و دایره قدرت حاکمیت، تنگ‌تر شده است. بر اساس نظریه دویچ، رسانه‌های نوین، در کنار نظام سیاسی، صاحب نقش شده و بر ایفای نقش نظام سیاسی اثر گذاشته‌اند. در شرایطی که پیش از این، مردم ایران، جز شمار معدودی رادیوهای خارجی که به سختی قابل شنیدن بود، به هیچ رسانه دیگری خارج از کنترل نظام سیاسی، دسترسی نداشتند، پیدایش رسانه‌های نوین به انقلابی در این عرصه منجر شد.

در همین ارتباط، بررسی مقالات دانشگاهی با موضوع مشابه، وجود ارتباط معنادار و مستقیم، بین مصرف رسانه‌های نوین و مؤلفه‌هایی همچون سبک زندگی، فرهنگ سیاسی و باورهای دینی را تأیید کرده‌اند. یافته‌های این تحقیقات، عمدتاً مؤید این نکته است که با افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی یا تماشای تلویزیون‌های ماهواره‌ای، سبک زندگی، نحوه مصرف، پوشش، تغذیه، تفریحات و سرگرمی، فرهنگ و باورهای سیاسی، میزان مشارکت سیاسی، نوع مطالبات و اعتراضات سیاسی، اجتماعی و الگوهای دین‌داری افراد با تغییراتی روبه‌رو شده و افراد هر چه وقت بیشتری را پای این رسانه‌ها می‌گذرانند، این تغییرات در آنها گسترده‌تر است. (خضری و همکاران: ۱۴۰۱)، (رشوند و وجدانی: ۱۴۰۱)، (محبی و کیا ۱۳۹۹)

تحقیقات مرتبط با تأثیر رسانه‌های نوین بر فرهنگ سیاسی نیز نشان می‌دهد با بالارفتن میزان تماشای شبکه‌های ماهواره‌ای، انفعال در رفتار سیاسی افزایش و مشارکت و اعتماد سیاسی به نظام حاکم، کاهش یافته است. همچنین این تحقیقات، تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی همچون اینستاگرام را بر گسترش دیدگاه‌های مخالف حاکمیت و تشدید اعتراضات و ناآرامی‌ها و جنبش‌های اعتراضی سال‌های ۸۸، ۹۶ و ۹۸ و نیز افزایش مطالبات سیاسی تأیید می‌کنند. با این حال، بخشی از یافته‌های این پژوهش‌ها تصریح می‌کنند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی با جامعه‌پذیری سیاسی افراد ارتباط مستقیم داشته است. بر اساس این تحقیقات، همچنین بیشترین کاربران شبکه‌های اجتماعی در ایران، کاربران نسل سوم هستند که بیشترین اثر را از این رسانه‌ها می‌پذیرند. (تقوی‌نژاد و غنیمتی: ۱۴۰۲)، (هرسیچ و ربیعی‌نیا: ۱۴۰۲)، (حمزه و همکارانش ۱۴۰۲) با این وجود، تحقیقات باستانی و همکارانش (۱۳۹۹) تأیید می‌کند که در ایران، فعالان سیاسی، اقتصادی و مردم به دلیل اختلال در کارکرد رسانه‌های جریان اصلی به سوی رسانه‌های نوین رفته‌اند؛ اما این رسانه‌ها نتوانسته‌اند به طور کامل جانشین رسانه‌های جریان اصلی شوند و نوعی از جا دررفتگی در شبکه

رسانه‌ای ایران به‌وجود آمده است.

این مقاله نیز در حوزه مورد مطالعه خود به نتایج مشابهی دست یافته است. نتایج این پیمایش، با میانگین سنی ۴۲ سال و میزان مصرف رسانه‌ای متوسط برای پاسخگویان، حاکی از آن است که بین مصرف رسانه‌های داخلی با پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد؛ هر چند این رابطه، ضعیف است. این بدان معناست که افزایش یا کاهش مصرف این رسانه‌ها می‌تواند هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را به همان نسبت تحت تأثیر قرار دهد. همچنین، اعتماد به رسانه‌های داخلی، تأثیر بیشتری را بر پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک نظام نشان داده و با آن رابطه مستقیم، متوسط و معناداری داشته است. یعنی اعتماد به رسانه‌های داخلی، می‌تواند موجب تقویت هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی شود. در مقابل، سنجش میزان همبستگی مصرف رسانه‌های خارجی و اعتماد به آنها با هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی نتایج متفاوتی داشته و رابطه‌ای ضعیف، معکوس و معنادار نشان داده است. بر این اساس، افزایش مصرف یا اعتماد به این رسانه‌ها می‌تواند تا حدودی پایبندی به هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را کاهش دهد. این نتایج نشان می‌دهد که رسانه‌های داخلی در حفظ و تقویت هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی نقش دارند، هر چند این اثرگذاری محدود است. این یافته‌ها با نظریه‌های هژمونی فرهنگی و رسانه‌ای که بر نقش نهادهای فرهنگی و رسانه‌ای در شکل‌دهی به ارزش‌ها تأکید می‌کنند، مطابقت دارد و فرضیه این تحقیق را تأیید می‌کند.

پیشنهادهای کاربردی و پژوهشی

تقویت رویکرد ایجابی در جهت‌گیری نظام سیاسی نسبت به رسانه‌های نوظهور

توسعه شبکه‌های اینترنتی رادیو و تلویزیونی و اعطای مجوز به شبکه‌های خصوصی به منظور تولید محتوا

تجمیع همه ظرفیت‌های داخلی برای راه‌اندازی سکوی اینترنتی ملی واحد

- انجام پژوهش مستقل از منظر اثرگذاری صداوسیما بر هژمونی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی

۱. بی بی ارل (۱۳۸۷). روش تحقیق در علوم اجتماعی. مترجم رضا فاضل، تهران: چاپ پنجم، انتشارات علوم اجتماعی.
۲. بشیریه، حسین (۱۳۹۴). دیباچه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران. تهران: چاپ هفتم، مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر.
۳. ----- (۱۳۹۷). زمینه‌های اجتماعی انقلاب ایران. مترجم علی اردستانی، تهران: چاپ پنجم، مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر.
۴. بوکوک، روبرت (۱۳۹۹). هژمونی در باب چگونگی سیاست اخلاقی. مترجم بهزاد باغی‌دوست، کاوه عباسی، تهران: چاپ اول، انتشارات گام نو.
۵. تقوی، محمدعلی (۱۳۹۷). مبانی آیین و اندیشه سیاسی در اسلام. تهران: چاپ سوم، انتشارات سمت.
۶. داودی، علی‌اصغر، مهدی‌پور، ملیحه (۱۳۹۳). الگوی ارتباطی دولت و جامعه مدنی در ایران معاصر. مشهد: چاپ اول، سخن گستر.
۷. دویچ، کارل، کیوهین، رابرت، نای، جوزف (۱۳۷۵). نظریه‌های روابط بین‌الملل. تهران: چاپ اول، جهاد دانشگاهی.
۸. راش، مایکل (۱۳۹۳). جامعه و سیاست؛ مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی. مترجم منوچهر صبور، تهران: چاپ دوازدهم، انتشارات سمت.
۹. کمالی، مسعود (۱۳۸۱). جامعه مدنی، دولت و نوسازی در ایران معاصر. مترجم کمال پولادی. تهران: چاپ اول، انتشارات باز.
۱۰. نقیب‌زاده، احمد (۱۳۷۸). حزب سیاسی و عملکرد آن در جوامع امروز. تهران: چاپ اول. نشر دادگستر.
۱۱. ویلم برتنس، یوهانس (۱۳۹۶). نظریه ادبی (مقدمات). مترجم فروزان سجودی، تهران: چاپ اول، انتشارات علم.
۱۲. هابرماس، یورگن (۱۴۰۰). نظریه کنش ارتباطی. ترجمه کمال پولادی، تهران: نشر مرکز.

مقالات:

۱۳. اشرف‌نظری علی، حسن‌پور علی، گراوند ایوب (۱۳۹۴). صداوسیما و بازنمایی فرهنگ و هویت در جمهوری اسلامی ایران. مطالعات ملی، ۱۶ (۶۴)، ۲۱-۴۰.
۱۴. باستانی سوسن، خانیکی هادی، ارکان‌زاده‌یزدی سعید (۱۳۹۹). نظام رسانه‌ای ایران؛ جانشینی ناکامل رسانه‌های نوین و از جادو رفتگی شبکه رسانه‌ها. مطالعات فرهنگ و ارتباطات، ۲۱ (۴۹)، ۳۱-۷.

۱۵. پیروزمند علیرضا، خورشیدی محمد (۱۳۹۸). مؤلفه‌های ساختاری تمدن‌سازی اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی. مطالعات تمدن نوین اسلامی، ۲(۳)، ۳۲۹-۳۵۲.

۱۶. تقوی‌نژاد محدثه‌السادات، غنیمتی حسن (۱۴۰۲). نقش توسعه شبکه‌های اجتماعی در اعتراضات و اغتشاشات اجتماعی و سیاسی. دومین کنگره بین‌المللی مدیریت، اقتصاد، علوم انسانی و کسب و کار، ۱-۱۳.

۱۸. خانی محمدحسن، سعیدی روح‌الامین (۱۳۹۳). رسانه و نقش آن در استحکام ساخت درونی انقلاب اسلامی. پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۲(۶)، ۸۷-۱۰۹.

۱۹. خضری زهرا، شاوردی تهمینه، قاسمی عاصمه (۱۴۰۱). زنان و تأثیرات فرهنگی، اجتماعی ماهواره و تلویزیون؛ مطالعه‌ای ترکیبی مطالعات راهبردی زنان، ۲۴(۹۸)، ۲۰۳-۲۲۶.

۲۰. حمزه فرهاد، اخباری محمد، مجتهدی‌نجفی محمود (۱۴۰۲). تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر مطالبات سیاسی کاربران تلگرام و اینستاگرام. جغرافیا و روابط انسانی، ۶(۲۳)، ۴۴۱-۴۵۹.

۲۱. رشوند سرخکوله مرجان، وجدانی فاطمه (زمستان ۱۴۰۱). تأثیر مصرف فرهنگی بر نگرش دختران به روابط دوستی دختر و پسر. زن در توسعه و سیاست، ۲۰(۴)، ۶۳۵-۶۶۲.

۲۲. عسگرخانی ابومحمد، قربانی فاطمه، حلال‌خور مهرداد (۱۳۹۳). نقش رسانه‌های اجتماعی جدید و شبکه‌سازی در انقلاب ۲۵ ژانویه مصر و بحران‌های پس از آن. پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۳(۱۰)، ۷۹-۱۱۲.

۲۳. محبی علی، کیا علی‌اصغر (زمستان ۱۳۹۹). جهت‌گیری‌های فرهنگی در فضای مجازی؛ پیمایش میزان و نحوه استفاده دانشجویان از فضای مجازی. مطالعات رسانه‌های نوین، ۶(۲۴)، ۱۶۴-۱۳۵.

۲۴. محمدپور مرزبالی خدیجه، حسینی فرزاد (۱۳۹۷). دین حداقلی‌انگاران و دین حداکثری‌انگاران؛ دوگانه اندیشه‌های سیاسی جدید در جهان اسلام. سپهر سیاست، ۵(۱۸)، ۶۳-۸۵.

۲۵. موسوی سیدصدرالدین، سوری ایرج، رضاپور مهدی (۱۳۹۷). تبیین مفاهیم دو گانه مستضعفین- مستکبرین در منظومه فکری امام خمینی و هویت یابی گفتمان انقلاب اسلامی ایران. اندیشه سیاسی در اسلام، ۳(۱۳)، ۷-۳۶.

۲۶. نادری مهدی (۱۳۹۴). مبانی و مستندات استکبارستیزی در دیدگاه امام خمینی (ره). مطالعات بیداری اسلامی، ۴(۸)، ۱-۱۷.

۲۷. هرسیچ حسین، ربیعی‌نیا بهمن (۱۴۰۲). الگوی شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی با تأکید بر نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی. جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۴(۹۱)، ۱-۲۲.

منابع انگلیسی:

28. Akhavan Niki (2015), Social Media and the Islamic Republic. Social Media in Iran : Politics and Society after 2009. State University of New York Press ,213-230

29. Buzan Barry, Ole Ware, Jaap De Wild (1998). Security: a new framework For Analysis. Boulder London: Lynne Rinner Publication.

30. Carter David, Molisa Pala(2005). Accounting Harmony, «Neo Gramscian Disharmony: A New Zealand Perspective». Wellington: School of Accounting and Commercial Law, Victoria University of Wellington, 37, 1-43.
31. R. Bates Thomas(1975). Gramsci and Theory of Hegemony. Journal of the History of Ideas , 36(2), 336-351.
32. Flynn. Susan (2019). Revisiting hegemony: A Gramscian Analysis For Contemporary Social Work. Ireland: Irish Journal of Sociology, 29(3), 77-96.
33. Katz Hagai (2006). Gramsci, Hegemony, and Global Civil Society Networks. United States: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 17(4), 333-348.
34. Meritt L. Richard, Russett M. Bruse, Dahl A. Robert. Karl Wolfgang Deutsch(2001). Biographical Memoirs. Washington.DC: National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. The National Academies Press, 80, 58-79.
35. M. Faris David, Rahimi Babak(2015), Social Media in Iran: Politics and Society after 2009. State University of New York Press.
36. Schapowal Keristen, Schnur Dan(2021). Iranian Political Narratives: A Social Media Analysis. available in [https://imes.elliott.gwu.edu › uploads › 2021/10/ PDF](https://imes.elliott.gwu.edu/uploads/2021/10/PDF)

An analysis of the Snapback Mechanism in 2025

received: 22/04/2025

Accepted: 23/04/2025

Abstract

Amirhoshang Haddadi:
Master of Engineering
Management and PhD
student in Management,
Lecturer at Birjand Uni-
versity of Technology

Email

haddadi@birjandut.ac.ir

ORCID ID

0009-0006-4524-4617

The Western world has put on the agenda a combination of three strategies: maximum pressure, activation of the trigger mechanism, and military strikes, to force Iran to change its behavior and surrender in various fields, including its nuclear and missile programs and regional activities. Also, the year 1404 is a very important year, considering that in October, the expiration date of Resolution 2231 will come, and it is expected that, under the current conditions, European countries will take action to activate the trigger mechanism and restore international sanctions against Iran. As a result of activating the trigger mechanism, seven Security Council resolutions under Chapter VII of the UN Charter will be automatically activated against Iran, and this issue could create new challenges for Iran in the international arena and requires appropriate diplomatic measures. The sunset clause of October 2025 (Mehr 1404) is the most important, the sunset clause. Because in addition to the fact that this clause is related to the end of restrictions on Iran's nuclear cooperation and technology; if the trigger mechanism and clauses 11 and 12 of Resolution 2231 are not activated by this date, the nuclear restrictions against Iran will be lifted and by October 2025, Iran will be removed from all clauses of Chapter VII of the UN Charter. After the end of 10 years, any nuclear sanctions must go to the Security Council, be approved, and all five permanent members of the Security Council, including China and Russia, must agree to it.

Keywords: JCPOA, snapback mechanism, sunset clauses, October 2025, sanctions, European troika.

تحلیلی بر سازوکار ماشه در ۱۴۰۴

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۲

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۲

چکیده

دنیای غرب برای وادار کردن ایران به تغییر رفتار و تسلیم در زمینه‌های مختلف از جمله برنامه هسته‌ای، موشکی و فعالیت‌های منطقه‌ای ترکیب سه راهبرد فشار حداکثری، فعال‌سازی سازوکار ماشه و حملات نظامی را در دستور کار قرار داده است. همچنین سال ۱۴۰۴ با توجه به اینکه در مهرماه آن، موعد انقضای قطعنامه ۲۲۳۱ فرا می‌رسد و پیش‌بینی می‌شود با شرایط فعلی، کشورهای اروپایی برای فعال‌سازی سازوکار ماشه و بازگرداندن تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران اقدام کنند؛ سال پراهمیتی است. در نتیجه فعال‌سازی سازوکار ماشه، هفت قطعنامه شورای امنیت که تحت فصل هفتم منشور سازمان ملل است عملاً خودبه‌خود علیه ایران فعال می‌شود و این موضوع می‌تواند چالش‌های جدیدی در عرصه بین‌المللی برای ایران ایجاد کند و نیازمند تدابیر دیپلماتیک مناسب است. بند غروب اکتبر ۲۰۲۵ (مهر ۱۴۰۴) مهم‌ترین، بند غروب است. زیرا علاوه بر اینکه این بند، مربوط به پایان محدودیت‌های همکاری‌ها و فناوری هسته‌ای ایران است؛ اگر تا این تاریخ سازوکار ماشه و بندهای ۱۱ و ۱۲ قطعنامه ۲۲۳۱ فعال نشوند، محدودیت‌های هسته‌ای علیه ایران برداشته شده و با فرا رسیدن اکتبر ۲۰۲۵ ایران از تمام بندهای فصل هفتم منشور سازمان ملل خارج خواهد شد. پس از پایان ۱۰ سال، هر تحریم هسته‌ای باید به شورای امنیت برود، مصوبه بگیرد و هر پنج کشور دائمی عضو شورای امنیت از جمله چین و روسیه با آن موافقت کنند.

واژگان کلیدی: برجام، سازوکار ماشه، بندهای غروب، اکتبر ۲۰۲۵، تحریم‌ها، تروییکای اروپایی

امیر هوشنگ حدادی

کارشناس ارشد مدیریت مهندسی
و دانشجوی دکتری مدیریت، مدرس
دانشگاه صنعتی بیرجند

کد ارکید: ۰۰۰۹۰۰۰۶۴۵۲۴۴۶۱۷

ایمیل: haddadi@birjandut.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

The year 2025 is becoming increasingly important from this perspective due to reasons such as more serious military-sanction threats, political-economic pressures from the Trump administration, and the approaching second and most important deadline of the “sunset clause” of the JCPOA agreement in October, followed by the Europeans’ high-pressure threat to activate the “snapback mechanism” and restore international sanctions against Iran

On July 14, 2015, the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) was finalized after 20 months of negotiations between the Foreign Ministers of the Islamic Republic of Iran, the European Troika (France, Britain, and Germany), Russia, China, the United States, and the European Union’s foreign policy chief. Six days after this date, the UN Security Council, by adopting Resolution 2231, repealed all provisions of the previous 7 Security Council resolutions on the Iranian nuclear issue (Resolutions 1696, 1737, 1747, 1803, 1835, 1929 and 2224).

In this multilateral political agreement, there were the following three important implementation principles that are now in the spotlight due to their heavy operational burden.

A) Main implementation points (implementation days)

Finalization day

Agreement day

Implementation Day

Transition Day

Termination Day

B) Sunset Clauses

The JCPOA agreement contains sunset clauses that, over time, reduce some of Iran’s nuclear restrictions.

The most important of these dates are:

2023: End of Iran's non-nuclear restrictions, particularly on its missile and weapons programs.

2025: End of Iran's restrictions on the development of advanced centrifuges.

2030: End of Iran's nuclear restrictions, including on enrichment levels.

.End of IAEA inspections of centrifuge manufacturing facilities :2035

C) Snapback Mechanism

The snapback mechanism is a tool to force Iran to comply with its JCPOA commitments and is a rapid legal mechanism within the JCPOA that allows members of the agreement to reimpose UN sanctions on Iran without the need for re-approval by the Security Council. This mechanism ensures that no country, even by using its veto, can prevent the reimposition of sanctions.

2. Literature Review

Formal negotiations for the JCPOA began in 2013, building on previous fragmented negotiations, and were concluded in 2015.

:The key dates of the JCPOA can be summarized as follows

.July 14, 2015 Finalization Day; Done *

.July 20, 2015 Adoption of UN Resolution 2231; Done *

.October 19, 2015 Agreement Day; Done *

* January 16, 2016 Publication of the IAEA report on Iran's implementation of its measures; Done.

.January 17, 2016 Implementation Day; Done *

* May 8, 2018 Unilateral US withdrawal from the multilateral JCPOA agreement.

*August 20, 2020 The US request to activate the snapback mechanism was not accepted.

.October 19, 2023 Transition Day; not fully implemented *

Snapback mechanism activation process

- a) Declaration of dissatisfaction by at least one member with the implementation of the JCPOA
- (b) Review by the JCPOA Joint Commission (15 days
- (c) Referral to Foreign Ministers (15 days
- (d) Referral to the Advisory Board (15 days
- (e) Referral to the UN Security Council (30 days
- f) Automatic return of sanctions

3. Methodology

This research was conducted in an analytical-descriptive manner using scientific articles, the Internet, news, and published analyses.

4. Discussion

The sunset clause of October 2025 is the most important, the sunset clause. Because in addition to the fact that this clause is related to the end of restrictions on Iran's nuclear cooperation and technology; if the snapback mechanism and paragraphs 11 and 12 of Resolution 2231 are not activated by this date, the nuclear restrictions against Iran will be lifted and by October 2025, Iran will be removed from all the paragraphs of Chapter VII of the UN Charter.

According to this clause, within a ten-year period, Iran's nuclear file will return to normal and the life of Resolution 2231 will end. After the end of 10 years, any nuclear sanctions must go to the Security Council, be approved, and all five permanent members of the Security Council, including China and Russia, agree to it.

The US and three European countries are desperately trying to activate the snapback mechanism before October 2025, and since the US has withdrawn from the JCPOA and cannot officially act, the mission has been given to the UK (although more recent data indicates that this mission has been assigned to France) to activate the snapback mechanism.

Activating the snapback mechanism means the return of sanctions under Chapter 7 of the UN Charter, and all sanctions that were imposed on Iran before the JCPOA will be re-imposed. These sanctions re-introduce Iran as a threat to international peace and security and pave the way for more stringent measures, even military intervention.

5. Conclusion

The current presence and actions of Trump and other legendary capitalists of the world at the top of the US executive branch, who strongly believe in mercantilism (extreme wealth worship), indicate a serious determination to establish a new world order. In this arena, along with the trade-tariff war, the weakening of multilateral and international alliances and the preoccupation of Europe with geopolitical developments with Russia, the Middle East, and Iran has a special and important place.

During his speech in October 2024 at the annual meeting of the United Nations General Assembly in New York, Netanyahu emphasized the idea of establishing a new regional order in which the occupying regime of Jerusalem will be the main and powerful player in the region, and the axis of resistance and its center, the Islamic Republic of Iran, will be weakened. The bombing of the southern suburbs of Beirut and the martyrdom of Hassan Nasrollah were carried out under the code name “New Order”, and the Israeli Prime Minister described Nasrollah’s elimination as a necessary condition for the new world order.

In order to fulfill the necessary condition for the aforementioned new world order, Iran is at the center of it, which combines the three strategies of maximum pressure, activation of the snapback mechanism, and military attacks. The data shows that this strategy will begin with maximum pressure by the United States, continue with the activation of the snapback mechanism by European countries in the Security Council, and, if necessary, will end with Israeli military attacks. However, the possibility of implementing this scenario depends on several factors, including diplomatic and non-diplomatic actions and reactions of Iran and other influential global actors such as China, Russia, and the Arab countries of the Persian Gulf. In this puzzle, the snapback mechanism has a special place due to its greater acceptance by public opinion and international law.

International reactions to the activation of the snapback mechanism are also very diverse and complex. The US will respond in its own way, with support for increased sanctions, China and Russia opposing and supporting Iran, and Arab states pressuring Western countries. In the meantime, international organizations and human rights institutions may play a mediating role.

Europe’s activation of the snapback mechanism could have far-reaching consequences for international diplomacy, regional security, and the global and Iranian economies. For this reason, diplomacy and negotiation remain the best option for resolving this crisis.

سال ۱۴۰۴ بنا به دلایلی همچون تهدیدهای جدی تر نظامی-تحریمی، فشارهای سیاسی-اقتصادی دولت ترامپ و نزدیک شدن به دومین و مهم ترین موعد "بند غروب" توافق برجام در مهرماه و در پی آن تهدید پرفشار اروپائیان بر فعال سازی "سازوکار ماشه" و بازگرداندن تحریم های بین المللی علیه ایران، پراهمیت است.

۱۴ جولای ۲۰۱۵، برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)^۱ پس از مذاکرات ۲۰ ماهه میان وزرای امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، ترویکا اروپایی (فرانسه، انگلیس و آلمان)، روسیه، چین، آمریکا و مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا نهایی شد. شش روز پس از این تاریخ، شورای امنیت سازمان ملل با تصویب قطعنامه ۲۲۳۱، تمام مفاد ۷ قطعنامه قبلی شورای امنیت در مورد موضوع هسته ای ایران (قطعنامه های ۱۶۹۶، ۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳، ۱۸۳۵، ۱۹۲۹ و ۲۲۲۴) را لغو کرد.

در این موافقتنامه سیاسی چندجانبه، سه اصل اجرایی مهم زیر وجود داشته که امروزه به دلیل بار عملیاتی بسیار، در کانون توجه قرار گرفته است.

الف) نقاط عمده اجرایی (روزهای اجرایی)^۲

روز نهایی شدن^۳

روز توافق^۴

روز اجرا^۵

روز انتقالی^۶

روز خاتمه^۷

-
1. Joint Comprehensive Plan of Action – JCPOA
 - 2.the Milestones for Implementation (Implementation Days)
 - 3.Finalisation Day
 - 4.Adoption Day
 - 5.Implementation Day
 - 6.Transition Day
 - 7.Termination Day

ب) بندهای غروب^۸

توافق برجام دارای بندهای غروب است که به مرور زمان برخی محدودیت‌های هسته‌ای ایران را کاهش می‌دهد. مهم‌ترین این تاریخ‌ها عبارت‌اند از:

۲۰۲۳: پایان محدودیت‌های غیر هسته‌ای ایران به ویژه در برنامه موشکی و تسلیحاتی.

۲۰۲۵: پایان محدودیت‌های ایران در توسعه سانتریفیوژهای پیشرفته.

۲۰۳۰: پایان محدودیت‌های هسته‌ای ایران، از جمله در زمینه سطح غنی‌سازی.

۲۰۳۵: پایان بازرسی‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از تاسیسات ساخت سانتریفیوژ.

ج) سازوکار ماشه^۹

مکانیسم ماشه ابزاری برای اجبار ایران به پایبندی به تعهدات برجامی‌اش بوده و سازوکار حقوقی سریعی در چارچوب برجام است که به اعضای این توافق اجازه می‌دهد تا بدون نیاز به تصویب مجدد شورای امنیت، تحریم‌های سازمان ملل را علیه ایران بازگردانند. این سازوکار باعث می‌شود که هیچ کشوری حتی با استفاده از حق وتو نتواند جلوی بازگشت تحریم‌ها را بگیرد.

۲- مرور ادبیات پژوهش

مذاکرات رسمی برجام در سال ۲۰۱۳ بر پایه مذاکرات پراکنده پیشین شروع و در سال ۲۰۱۵ به نتیجه رسید.

تاریخ‌های مهم برجام را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد.

* ۱۴ جولای ۲۰۱۵ روز نهایی شدن؛ انجام شده.

* ۲۰ جولای ۲۰۱۵ تصویب قطعنامه ۲۲۳۱ سازمان ملل متحد؛ انجام شده.

* ۱۹ اکتبر ۲۰۱۵ روز توافق؛ انجام شده.

* ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ انتشار گزارش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی مبنی بر اجرای اقدامات ایران؛ انجام شده.

* ۱۷ ژانویه ۲۰۱۶ روز اجرایی؛ انجام شده.

8.Sunset Clauses

9.Snapback Mechanism

- * ۸ می ۲۰۱۸ خروج یکجانبه آمریکا از توافق چندجانبه برجام.
- * ۲۰ اوت ۲۰۲۰ درخواست آمریکا برای فعال شدن سازوکار ماشه؛ پذیرفته نشد.
- * ۱۹ اکتبر ۲۰۲۳ روز انتقالی؛ به طور کامل انجام نشد.

روند فعال سازی سازوکار ماشه

- الف) اعلام نارضایتی حداقل یک عضو از اجرای برجام
- ب) بررسی در کمیسیون مشترک برجام (۱۵ روز)
- ج) ارجاع به وزرای خارجه (۱۵ روز)
- د) ارجاع به هیئت مشورتی (۱۵ روز)
- ه) ارجاع به شورای امنیت سازمان ملل (۳۰ روز)
- و) بازگشت خودکار تحریم ها

۳- روش پژوهش

این پژوهش به شیوه تحلیلی - توصیفی با استفاده از مقالات علمی، اینترنت، اخبار و تحلیل های منتشر شده انجام شده است.

۴- بحث

بند غروب اکتبر ۲۰۲۵ مهم ترین بند غروب است. زیرا علاوه بر اینکه این بند مربوط به پایان محدودیت های همکاری و فناوری هسته ای ایران است؛ اگر مکانیسم ماشه و بندهای ۱۱ و ۱۲ قطعنامه ۲۲۳۱ تا این تاریخ فعال نشوند، محدودیت های هسته ای علیه ایران برداشته می شود و تا اکتبر ۲۰۲۵، ایران از تمام بندهای فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد خارج می شود.

طبق این بند، ظرف یک دوره ده ساله، پرونده هسته ای ایران به حالت عادی باز می گردد و عمر قطعنامه ۲۲۳۱ به پایان می رسد. پس از پایان ۱۰ سال، هرگونه تحریم هسته ای باید به شورای امنیت برود، تصویب شود و هر پنج عضو دائم شورای امنیت، از جمله چین و روسیه، با آن موافقت کنند.

آمریکا و سه کشور اروپایی به شدت در تلاشند تا مکانیسم ماشه را قبل از اکتبر ۲۰۲۵ فعال کنند و از آنجایی که آمریکا از برجام خارج شده و نمی تواند رسماً اقدامی انجام دهد، این مأموریت به بریتانیا (اگرچه داده های جدیدتر نشان می دهد که این مأموریت به فرانسه واگذار

شده است) داده شده است تا مکانیسم ماشه را فعال کند.

فعال کردن مکانیسم ماشه به معنای بازگشت تحریم‌های تحت فصل ۷ منشور سازمان ملل است و تمام تحریم‌هایی که قبل از برجام علیه ایران وضع شده بود، دوباره اعمال خواهند شد. این تحریم‌ها ایران را دوباره به عنوان تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی معرفی می‌کند و راه را برای اقدامات سختگیرانه‌تر، حتی مداخله نظامی، هموار می‌کند.

۵- نتیجه‌گیری

در حال حاضر حضور و عملکرد ترامپ و سایر سرمایه‌داران افسانه‌ای جهان در راس امور اجرایی آمریکا که به‌شدت به مرکانتیلیسم^{۱۰} (ثروت پرستی افراطی) معتقدند، نشان از عزم جدی برای برقراری نظم نوین جهانی است. در این عرصه، به‌موازت جنگ تجاری - تعرفه‌ای، تضعیف ائتلاف‌های چند جانبه و بین‌المللی و مشغول کردن اروپا به تحولات ژئوپلیتیکی با روسیه، خاورمیانه و ایران دارای جایگاه ویژه و با اهمیتی است.

نتانیاهو در جریان سخنرانی مهر ۱۴۰۳ در نشست سالانه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نیویورک بر ایده استقرار یک نظم نوین منطقه‌ای تاکید کرد که در آن رژیم اشغالگر قدس، بازیگر اصلی و قدرتمند منطقه خواهد بود و محور مقاومت و کانون آن یعنی جمهوری اسلامی ایران تضعیف خواهد شد. عملیات بمباران حومه جنوبی بیروت و شهادت حسن نصرالله با نام رمز «نظم نوین» انجام و نخست‌وزیر اسرائیل حذف نصرالله را به عنوان شرط لازم برای نظم نوین جهانی توصیف کرد.

در راستای تحقق شرط لازم برای نظم نوین جهانی مزبور، ایران در کانون آن قرار گرفته که ترکیب سه استراتژی فشار حداکثری، فعال‌سازی سازوکار ماشه و حملات نظامی در دستور کار قرار دارد. داده‌ها مبین این است که این راهبرد با فشار حداکثری توسط ایالات متحده آغاز و با فعال‌سازی سازوکار ماشه توسط کشورهای اروپایی در شورای امنیت ادامه و در صورت لزوم با حملات نظامی اسرائیل به پایان خواهد رسید. هرچند امکان پیاده‌سازی این سناریو به عوامل متعددی از جمله کنش‌ها و واکنش‌های دیپلماتیک و غیر دیپلماتیک ایران و سایر بازیگران موثر جهانی مانند چین، روسیه و کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس وابسته است. در این پازل، سازوکار ماشه به دلیل پذیرش بیشتر از سوی افکار عمومی و حقوق بین‌الملل دارای جایگاه ویژه‌ای است.

واکنش‌های بین‌المللی به فعال‌سازی سازوکار ماشه نیز بسیار متنوع و پیچیده است. آمریکا با حمایت از تشدید تحریم‌ها، چین و روسیه با مخالفت و حمایت از ایران و کشورهای عربی با فشار به کشورهای غربی، هر کدام به شیوه‌های خود واکنش نشان خواهند داد. در این

10 Mercantilism

۱۱- شیوه‌ای است برای حداکثر سازی صادرات و حداقل کردن واردات

میان، سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای حقوق بشری ممکن است نقش میانجی را ایفا کنند. فعال‌سازی سازوکار ماشه توسط اروپا می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای برای دیپلماسی بین‌المللی، امنیت منطقه‌ای و اقتصاد جهان و ایران داشته باشد. به همین دلیل، دیپلماسی و مذاکره همچنان بهترین گزینه برای حل این بحران باقی می‌ماند.

مقدمه

از زمانی که برخی برخلاف نظر پاره‌ای از فرهیختگان حوزه اقتصاد و روابط بین‌الملل تحریم‌ها را "کاغذ پاره" می‌دانستند؛ نزدیک به ۱۹ سال می‌گذرد و هر ساله زخم این کاغذ پاره‌ها بر جان ایران گرامی نمایان‌تر می‌شود.

سال ۱۴۰۴ هم از این روند ۱۹ ساله مستثنی نیست و چه بسا بنا به دلایلی همچون تهدیدهای جدی‌تر نظامی-تحریمی، فشارهای سیاسی-اقتصادی دولت ترامپ و نزدیک شدن به دومین و مهم‌ترین موعد "بند غروب" توافق برجام در مهرماه و در پی آن تهدید پرفشار اروپائیان بر فعال‌سازی "سازوکار ماشه" و بازگرداندن تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، پراهمیت است.

۱۴ جولای ۲۰۱۵، برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)^{۱۱} پس از مذاکرات ۲۰ ماهه میان وزرای امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، ترویکا اروپایی (فرانسه، انگلیس و آلمان)، روسیه، چین، آمریکا و مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا نهایی شد. شش روز پس از این تاریخ، شورای امنیت سازمان ملل با تصویب قطعنامه ۲۲۳۱، تمام مفاد ۷ قطعنامه قبلی شورای امنیت در مورد موضوع هسته‌ای ایران (قطعنامه‌های ۱۶۹۶، ۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳، ۱۸۳۵، ۱۹۲۹ و ۲۲۲۴) را لغو و ضمن تاکید بر الزام آور بودن برجام، از تمامی طرف‌های این توافق درخواست کرد تا تعهدات مندرج در این سند را بطور کامل انجام دهند.

در این موافقتنامه سیاسی چندجانبه، سه اصل اجرایی مهم زیر وجود داشته که امروزه به دلیل بار عملیاتی بسیار، در کانون توجه قرار گرفته است [۲]، [۱۳].

الف) نقاط عمده اجرایی (روزهای اجرایی)^{۱۲} ۱۹۱

روز نهایی شدن^{۱۳}

تاریخی که مذاکرات برجام میان گروه ۵+۱ و ایران جمع بندی و نهایی شده است.

11. Joint Comprehensive Plan of Action – JCPOA

12. the Milestones for Implementation (Implementation Days)

13. Finalisation Day

روز توافق^{۱۴}

حداکثر ۹۰ روز بعد از تایید شورای امنیت سازمان ملل که برجام توسط طرفین متعهد عینیت می‌یابد.

روز اجرا^{۱۵}

همزمان با گزارش راست‌آزمایی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی مبنی بر اجرای اقدامات ایران، اتحادیه اروپایی و ایالات متحده مطابق بندهای مربوطه در برجام ملزم به اجرای تعهدات خود می‌شوند.

روز انتقالی^{۱۶}

حداکثر ۸ سال پس از روز توافق، تحریم‌های تعلیق شده در مفاد برجام لغو و تحریم‌های باقی‌مانده تعلیق می‌شوند. به ویژه تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل و اتحادیه اروپا بر برنامه موشکی و تسلیحات ایران لغو می‌شود.

روز خاتمه^{۱۷}

حداکثر ۱۰ سال پس از روز توافق، قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد وفق شرایط مندرج در قطعنامه مذکور و مشروط بر اینکه مفاد قطعنامه‌های قبلی مجدد اعمال نشده باشند لغو شده و شورای امنیت دیگر به موضوع هسته‌ای ایران نخواهد پرداخت.

ب) بندهای غروب^{۱۸}

توافق برجام دارای بندهای غروب است که به مرور زمان برخی محدودیت‌های هسته‌ای ایران را کاهش می‌دهد. مهم‌ترین این تاریخ‌ها عبارت‌اند از:

۲۰۲۳: پایان محدودیت‌های غیر هسته‌ای ایران به ویژه در برنامه موشکی و تسلیحاتی.

۲۰۲۵: پایان محدودیت‌های ایران در توسعه سانتریفیوژهای پیشرفته.

۲۰۳۰: پایان محدودیت‌های هسته‌ای ایران، از جمله در زمینه سطح غنی‌سازی.

۲۰۳۵: پایان بازرسی‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از تاسیسات ساخت سانتریفیوژ.

14. Adoption Day

15. Implementation Day

16. Transition Day

17. Termination Day

18. Sunset Clauses

مکانیسم ماشه ابزاری برای اجبار ایران به پایبندی به تعهدات برجامی‌اش بوده و سازوکار حقوقی سریعی در چارچوب برجام است که به اعضای این توافق اجازه می‌دهد تا بدون نیاز به تصویب مجدد شورای امنیت، تحریم‌های سازمان ملل را علیه ایران بازگردانند. این سازوکار باعث می‌شود که هیچ کشوری حتی با استفاده از حق وتو نتواند جلوی بازگشت تحریم‌ها را بگیرد.

روش پژوهش

این پژوهش به شیوه تحلیلی - توصیفی با استفاده از مقالات علمی، اینترنت، اخبار و تحلیل‌های منتشر شده انجام شده است.

۱. سیر تاریخی برجام تا کنون

مذاکرات رسمی برجام در سال ۲۰۱۳ بر پایه مذاکرات پراکنده پیشین شروع و در سال ۲۰۱۵ به نتیجه رسید.

تاریخ‌های مهم برجام را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد [۴]، [۱۰].

* ۱۴ جولای ۲۰۱۵ روز نهایی شدن؛ انجام شده.

* ۲۰ جولای ۲۰۱۵ تصویب قطعنامه ۲۲۳۱ سازمان ملل متحد؛ انجام شده.

* ۱۹ اکتبر ۲۰۱۵ روز توافق؛ انجام شده.

* ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ انتشار گزارش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی مبنی بر اجرای اقدامات ایران؛ انجام شده.

* ۱۷ ژانویه ۲۰۱۶ روز اجرایی؛ انجام شده.

* ۸ می ۲۰۱۸ خروج یکجانبه آمریکا از توافق چندجانبه برجام.

این اقدام آمریکا در حالی انجام شد که از دیدگاه حقوق بین‌الملل، برجام یک موافقتنامه سیاسی چند جانبه منضم به قطعنامه شورای امنیت است و خروج یکجانبه از این سند شورای امنیت توسط یکی از طرف‌های آن، آنگونه که در موافقتنامه‌های دوجانبه امکان دارد، دارای جایگاه حقوقی نیست [۶].

* ۲۰ اوت ۲۰۲۰ درخواست آمریکا برای فعال شدن سازوکار ماشه؛ پذیرفته نشد.

این درخواست به استناد اینکه واشنگتن پس از خروج از برجام، مشروعیت استفاده از سازوکار ماشه را ندارد با مخالفت جدی چین، روسیه و سه کشور اروپایی مواجه و دبیرکل سازمان ملل اعلام کرد که تحریم‌های سازمان ملل بدون تصویب اکثریت اعضای شورای امنیت نمی‌تواند باز گردد [۱۹].

* ۱۹ اکتبر ۲۰۲۳ روز انتقالی؛ به‌طور کامل انجام نشد.

بر اساس قطعنامه ۲۲۳۱، تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل مرتبط با برنامه موشکی و تسلیحاتی ایران به‌صورت خودکار لغو شدند. اما اتحادیه اروپا به بهانه عدم پایبندی ایران به تعهدات برجامی و نقش‌آفرینی در جنگ روسیه علیه اوکراین، تحریم‌های خود را حفظ کرد [۱۵]. در همین راستا ایران، چین و روسیه بیانیه‌ای مشترک صادر و تأکید داشتند که مفاد برجام همچنان معتبر است و کشورهای غربی باید از چرخه بی‌پایان تشدید تنش‌ها خودداری کنند.

۲. هر آنچه که باید درباره سازوکار ماشه دانست

۱-۲. روند فعال‌سازی سازوکار ماشه [۱۳]، [۲]

الف) اعلام نارضایتی حداقل یک عضو از اجرای برجام

هر یک از طرف‌های توافق (چین، روسیه، فرانسه، بریتانیا، آلمان و در گذشته آمریکا) می‌تواند ادعا کند که ایران برجام را نقض کرده است و این موضوع را به کمیسیون مشترک برجام اطلاع دهد.

ب) بررسی در کمیسیون مشترک برجام (۱۵ روز)

این کمیسیون که متشکل از اعضای برجام است؛ تلاش می‌کند اختلاف را در مدت ۱۵ روز حل کند.

ج) ارجاع به وزرای خارجه (۱۵ روز)

اگر کمیسیون مشترک نتواند مسئله را حل کند، موضوع به وزرای خارجه کشورهای عضو برجام ارجاع می‌شود که آن‌ها نیز ۱۵ روز برای حل اختلاف فرصت دارند.

(د) ارجاع به هیئت مشورتی (۱۵ روز)

اگر اختلاف همچنان باقی بماند، به موازات یا به جای بررسی در سطح وزیران یک هیئت سه نفره مشورتی، متشکل از نمایندگان ایران، یکی از شاکیان و یک عضو مستقل تشکیل تا در مدت ۱۵ روز نظر مشورتی خود را ارائه دهد.

(ه) ارجاع به شورای امنیت سازمان ملل (۳۰ روز)

اگر مشکل همچنان باقی باشد؛ شاکی می تواند موضوع را به شورای امنیت سازمان ملل ارجاع دهد. شورای امنیت ۳۰ روز فرصت دارد تا قطعنامه ای برای ادامه لغو تحریم ها صادر کند.

(و) بازگشت خودکار تحریم ها

اگر شورای امنیت ظرف ۳۰ روز نتواند قطعنامه ای برای ادامه تعلیق تحریم ها صادر کند، تحریم های سازمان ملل که پیش از برجام علیه ایران وضع شده بودند؛ به طور خودکار باز می گردند.

۲-۲. نتیجه و پیامدهای فعال شدن سازوکار ماشه

فعال سازی سازوکار ماشه به معنای بازگشت تحریم های تحت فصل ۷ منشور سازمان ملل است و تمامی تحریم هایی که قبل از برجام علیه ایران اعمال شده بود، مجدداً اجرا خواهند شد. این تحریم ها حداقل شامل موارد زیر است [۱۸]:

* تحریم های تسلیحاتی: ممنوعیت خرید و فروش سلاح توسط ایران.

* تحریم های بانکی و مالی: محدودیت های گسترده در نقل و انتقالات مالی بین المللی.

* تحریم های انرژی: ممنوعیت فروش نفت ایران و محدودیت در دسترسی به فناوری های مرتبط با انرژی.

این تحریم ها ایران را مجدداً به عنوان تهدیدی برای صلح و امنیت بین المللی معرفی کرده و راه را برای اقدامات سخت گیرانه تر، حتی مداخله نظامی، باز می کند.

فعال شدن سازوکار ماشه پیامدهایی برای ایران و همچنین در سطح جهانی خواهد داشت که می توان پیامدهای زیر را متصور شد.

۱-۲-۲. تشدید بحران اقتصادی ایران

* کاهش ارزش پول ملی، افزایش تورم و نرخ بیکاری.

* انزوای بیشتر اقتصادی، کاهش تعاملات تجاری به‌ویژه در زمینه انرژی و نفت و سخت‌تر شدن دسترسی به منابع ارزی.

* افزایش فشارهای اقتصادی بر مردم ایران و تشدید مشکلات معیشتی.

۲-۲. افزایش تنش‌های دیپلماتیک

فعال‌سازی سازوکار ماشه به احتمال قوی باعث کاهش همکاری‌های دیپلماتیک ایران و به‌ویژه با اروپا خواهد شد و ممکن است ایران را به خروج کامل از برجام سوق دهد.

۲-۳. تقویت موضع چین و روسیه

چین و روسیه که مخالف این تحریم‌ها هستند، ممکن است به همکاری‌های اقتصادی و نظامی خود با ایران شدت ببخشند که این امر می‌تواند موازنه قدرت در منطقه را تغییر دهد.

۲-۴. افزایش قیمت جهانی انرژی

فعال‌سازی سازوکار ماشه باعث افزایش کنترل نشده منازعات منطقه‌ای در منطقه هاب انرژی جهان (خاورمیانه) خواهد شد و به تبع افزایش قیمت حامل‌های انرژی را در پی خواهد داشت.

۲-۳. اهمیت سازوکار ماشه در سال ۱۴۰۴

بند غروب اکتبر ۲۰۲۵ (مهر ۱۴۰۴) مهم‌ترین، بند غروب است. زیرا علاوه بر اینکه این بند، مربوط به پایان محدودیت‌های همکاری‌ها و فناوری هسته‌ای ایران است؛ اگر تا این تاریخ سازوکار ماشه و بندهای ۱۱ و ۱۲ قطعنامه ۲۲۳۱ فعال نشوند، محدودیت‌های هسته‌ای علیه ایران برداشته شده و با فرا رسیدن اکتبر ۲۰۲۵ ایران از تمام بندهای فصل هفتم منشور سازمان ملل خارج خواهد شد [۱۴].

طبق این بند در یک دوره ده ساله پرونده هسته‌ای ایران به حالت عادی درآمده و عمر قطعنامه ۲۲۳۱ به اتمام می‌رسد. پس از پایان ۱۰ سال، هر تحریم هسته‌ای باید به شورای امنیت برود، مصوبه بگیرد و هر پنج کشور دائمی عضو شورای امنیت از جمله چین و روسیه با آن موافقت کنند.

۲-۴. بهانه‌ها و دلایل اروپائیان برای فعال‌سازی سازوکار ماشه

آمریکا و سه کشور اروپایی به شدت در تلاش برای فعال کردن سازوکار ماشه تا قبل از اکتبر ۲۰۲۵ هستند و از آنجا که آمریکا از برجام خارج شده و رسماً نمی‌تواند اقدام کند، این ماموریت به انگلستان داده شده است (هرچند داده‌های تازه‌تر بر محول شدن این ماموریت به فرانسه دلالت دارد) تا نسبت به فعال نمودن سازوکار ماشه اقدام نماید. اروپا و آمریکا تلاش دارند یا برجام را مجدداً تقویت کنند یا از طریق فشارهای جدید، جایگزینی برای آن بیابند. فعال‌سازی سازوکار ماشه می‌تواند ابزار فشار بر ایران برای مذاکره درباره توافقی گسترده‌تر باشد. اروپائیان دلایل احتمالی زیر را بهانه فعال‌سازی سازوکار ماشه خواهند دانست.

۲-۴-۱. عدم پایبندی ایران به تعهدات برجامی

پس از خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸، ایران به تدریج محدودیت‌های هسته‌ای خود را کاهش داد. برخی از مهم‌ترین اقدامات ایران عبارت بودند:

* افزایش سطح غنی‌سازی اورانیوم از ۳/۶۷٪ (محدودیت تعیین‌شده در برجام) به بالای ۶۰٪.

* استفاده از سانتریفیوژهای پیشرفته مانند IR-6 که سرعت غنی‌سازی را افزایش می‌دهد.

* عدم ارائه دسترسی‌های کافی به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برای نظارت بر تأسیسات هسته‌ای.

اروپا، که خود را متعهد به حفظ برجام می‌داند، معتقد است این اقدامات مبنای حقوقی کافی برای فعال‌سازی سازوکار ماشه است.

۲-۴-۲. نگرانی از گسترش تنش‌های منطقه‌ای

نقش ایران در بحران‌های منطقه‌ای، از جمله در یمن، سوریه، عراق و لبنان، برای اروپا نگران‌کننده است. اروپاییان ممکن است مکانیسم ماشه را به عنوان ابزاری برای مهار نفوذ منطقه‌ای ایران و ایجاد فشار برای کاهش مداخلات آن در خاورمیانه در نظر بگیرند.

۲-۴-۳. تلاش برای حفظ اعتبار دیپلماتیک اروپا

اروپا همواره تلاش کرده نقش یک میانجی متعادل میان ایران و آمریکا را ایفا کند. اما کاهش تعهدات ایران و افزایش فشارهای داخلی در کشورهای اروپایی ممکن است این بلوک را به سمت اقدامی قاطعانه‌تر، مانند فعال‌سازی سازوکار ماشه، سوق دهد.

۲-۴-۴. فشارهای آمریکا بر اروپا

دولت‌های آمریکا، چه در دوران دونالد ترامپ و چه در دوران جو بایدن، همواره اروپا را تحت فشار گذاشته‌اند تا در قبال برنامه هسته‌ای ایران موضع سخت‌گیرانه‌تری اتخاذ کند. آمریکا که خود در سال ۲۰۲۰ تلاش کرد مکانیسم ماشه را فعال کند، اما با مخالفت شورای امنیت روبه‌رو شد، اکنون از طریق ائتلاف با بریتانیا و برخی نهادهای اروپایی، تلاش دارد این مکانیسم را از مسیر اروپا فعال کند.

۲-۵. مسیر اروپائیان برای فعال‌سازی سازوکار ماشه

آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA)²⁰ یکی از نهادهای کلیدی در نظارت بر اجرای تعهدات هسته‌ای ایران و ارزیابی پایبندی این کشور به برجام و پادمان‌های هسته‌ای است [۵]. شورای حکام^{۲۱} این آژانس می‌تواند نقش مهمی در زمینه‌سازی برای فعال‌سازی سازوکار ماشه توسط اروپا ایفا کند. در ادامه، نقش و عملکرد احتمالی شورای حکام در این زمینه بررسی می‌شود.

۲-۵-۱. نقش شورای حکام در مکانیسم ماشه

* گزارش‌دهی درباره پایبندی ایران به برجام

شورای حکام وظیفه دارد گزارش‌های فنی و ارزیابی‌های مستقل درباره فعالیت‌های هسته‌ای ایران را ارائه دهد. اگر این شورا در گزارش‌های خود ایران را متهم به نقض تعهدات هسته‌ای و محدودیت‌های برجامی کند، این موضوع می‌تواند مبنا و مستند قانونی برای اروپا جهت فعال‌سازی سازوکار ماشه باشد.

* ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت سازمان ملل

اگر شورای حکام معتقد باشد که ایران به‌طور جدی از اجرای تعهدات هسته‌ای خود سر باز زده؛ ممکن است پرونده ایران را به شورای امنیت سازمان ملل ارجاع دهد. در این صورت، کشورهای غربی می‌توانند از این مسئله به‌عنوان بهانه‌ای برای بازگرداندن تحریم‌ها استفاده کنند.

۲-۵-۲. عملکرد احتمالی شورای حکام در صورت تلاش اروپا برای فعال‌سازی سازوکار ماشه

* صدور قطعنامه علیه ایران

20. International Atomic Energy Agency

21. Board of Governors

در صورتی که کشورهای اروپایی تصمیم بگیرند سازوکار ماشه را فعال کنند، احتمالاً تلاش خواهند کرد قطعنامه‌ای در شورای حکام علیه ایران به تصویب برسانند. این قطعنامه می‌تواند شامل محکومیت ایران به دلیل عدم پایبندی به تعهدات هسته‌ای، درخواست از ایران برای شفاف‌سازی درباره فعالیت‌های هسته‌ای خود و ارجاع به شورای امنیت برای بررسی بیشتر باشد.

تصویب چنین قطعنامه‌ای مشروعیت حقوقی بیشتری برای اقدام اروپا فراهم می‌کند و به کشورهای اروپایی این امکان را می‌دهد که ادعا کنند فعال‌سازی سازوکار ماشه بر اساس گزارش‌های مستقل آژانس صورت گرفته است، نه بر اساس تصمیمات سیاسی.

* فشار بر ایران از طریق گزارش‌های منفی

حتی اگر قطعنامه‌ای صادر نشود، گزارش‌های منفی آژانس درباره فعالیت‌های هسته‌ای ایران می‌تواند بهانه‌ای برای اروپا جهت اجرای سازوکار ماشه باشد. کشورهای اروپایی می‌توانند با استناد به این گزارش‌ها، ادعا کنند که ایران تعهدات خود را نقض کرده و هیچ راهی جز بازگرداندن تحریم‌ها باقی نمانده است.

* افزایش تنش در روابط ایران و آژانس

در صورت تشدید فشارها، تهران ممکن است همکاری‌های خود با آژانس را کاهش دهد، محدودیت‌هایی بر بازرسان آژانس اعمال کند و حتی از برخی تعهدات پادمانی خارج شود. چنین اقداماتی بهانه‌ای بیشتر برای اروپا جهت فعال‌سازی سازوکار ماشه فراهم می‌کند.

تصمیم‌ها و گزارش‌های شورای حکام در ماه‌های آینده، یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده در سرنوشت برجام و آینده تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران خواهد بود؛ به گونه‌ای که باعث مشروعیت‌بخشی به اقدام تروئیکای اروپا بوده و یا فرصت‌هایی برای مذاکرات دیپلماتیک فراهم کند.

اقدامات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، آیین‌ه رخداد‌های آتی خواهد بود و با رصد آن می‌توان آینده این مقوله را پیش‌بینی کرد.

۲-۶. واکنش احتمالی ایران به فعال‌سازی سازوکار ماشه

با وجود تمامی پیامدهای منفی، مقامات ایران بارها اعلام کرده‌اند که هرگونه اقدام در راستای بازگشت تحریم‌ها به معنای پایان برجام و تغییر در سیاست‌ها و راهبردهای هسته‌ای و دیپلماتیک ایران است. واکنش احتمالی ایران به فعال‌سازی سازوکار ماشه را می‌توان در دو مقطع زیر مورد واکاوی قرار داد.

۲-۶-۱. در مسیر فعال‌سازی سازوکار ماشه (در شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی)

اگر شورای حکام موضعی سخت‌گیرانه علیه ایران اتخاذ کند؛ تهران به‌طور قطع همکاری با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی را تعلیق یا کاهش داده و ممکن است بنا به شرایط، تصمیمات زیر را اتخاذ کند.

* بازرسی‌های داوطلبانه آژانس را متوقف کند.

* دسترسی بازرسان آژانس به تاسیسات اتمی را محدود و برخی از دوربین‌های نظارتی آژانس را خاموش کند.

* تهدید به خروج از پیمان NPT²² (پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای) نماید.

خروج از NPT به معنای آن است که ایران دیگر ملزم به رعایت تعهدات پادمانی آژانس و پذیرش بازرسی‌های بین‌المللی نخواهد بود. این اقدام می‌تواند اجماع جهانی علیه ایران را تقویت و دولت‌های مخالف ایران، از جمله آمریکا و اسرائیل را به سمت اقدام نظامی سوق دهد. لذا گزینه‌ای بسیار پرریسک بوده و ممکن است ایران در این مرحله از آن به‌عنوان اهرم فشار دیپلماتیک استفاده، اما آن را اجرایی نکند.

البته ایران حتماً مد نظر خواهد داشت چنین اقداماتی می‌تواند بحران را وارد مرحله‌ای بسیار حساس‌تر کرده و به غرب بهانه نقض برجام توسط او و اعمال فشار بیشتر از طریق شورای امنیت سازمان ملل و سایر نهادهای بین‌المللی را داده و اروپا را در مسیر قطعی برای اجرای سازوکار ماشه قرار دهد.

۲-۶-۲. حین و پس از فعال‌سازی سازوکار ماشه (در روند فعال‌سازی سازوکار ماشه)

اگر اروپا مکانیسم ماشه را فعال کند و تحریم‌های سازمان ملل بازگردند، ایران گزینه‌های مختلفی برای پاسخگویی خواهد داشت. این واکنش‌ها می‌توانند در حوزه‌های دیپلماتیک، هسته‌ای، اقتصادی، نظامی و یا با رویکردهایی متفاوت باشند. میزان شدت این اقدامات بستگی به نحوه اجرای تحریم‌ها و واکنش سایر بازیگران بین‌المللی، به‌ویژه روسیه و چین، خواهد داشت.

۲-۶-۱. واکنش دیپلماتیک: کاهش همکاری با اروپا

* افزایش تنش در مذاکرات هسته‌ای

ایران ممکن است اعلام کند که دیگر هیچ تعهدی برای مذاکره در مورد توافق جدید یا محدودیت‌های بیشتر ندارد و حتی هرگونه پیشنهاد دیپلماتیک برای بازگشت به برجام را رد کند.

* قطع همکاری با اروپا در سایر حوزه‌ها

ایران همکاری‌ها و مذاکرات خود در زمینه‌های اقتصادی، منطقه‌ای، امنیتی و سیاسی را با اروپا متوقف یا کاهش داده و به‌ویژه درباره مسائل مربوط به امنیت منطقه‌ای مانند وضعیت یمن، عراق و ... مواضع قاطعانه‌تری اتخاذ می‌کند. این سناریو درهای دیپلماسی را نمی‌بندد، اما فشار بر اروپا را افزایش می‌دهد تا به تبعات تصمیم خود فکر کند.

۲-۲-۶-۲. واکنش هسته‌ای: گسترش برنامه هسته‌ای ایران

* افزایش سطح غنی‌سازی اورانیوم

ایران ممکن است به بهانه نقض برجام از سوی طرف‌های مقابل، غنی‌سازی را از سطح ۶۰٪ به ۹۰٪ (سطح موردنیاز برای ساخت سلاح هسته‌ای) افزایش دهد.

* استفاده از سانتریفیوژهای پیشرفته‌تر

ایران ممکن است سانتریفیوژهای IR-6 و IR-9 را در مقیاس وسیع‌تر فعال کند. این کار زمان موردنیاز برای دستیابی به مواد لازم برای ساخت سلاح هسته‌ای را کاهش می‌دهد.

* افزایش حجم ذخایر اورانیوم غنی‌شده

ایران ممکن است محدودیت‌های موجود در برجام را نادیده بگیرد و ذخایر اورانیوم خود را چند برابر کند. بازگشت به توافق‌نامه‌های جدید یا اصلاح‌شده پس از چنین اقدامی دشوار خواهد بود و مسیر دیپلماسی بسیار پیچیده می‌شود.

* خروج از پیمان NPT

اگر ایران همچنین تصمیمی بگیرد باید با احتمال بسیار قوی گفت که این کشور به جمع کشورهای دارای سلاح هسته‌ای پیوسته و به نقطه‌ای بی‌بازگشت رسیده است. که به‌هیچ عنوان مطلوب جامعه جهانی نبوده و با هوشمندی، این عامل در دیپلماسی به نفع ایران است.

۲-۲-۳. واکنش اقتصادی: افزایش همکاری با چین و روسیه

* گسترش همکاری‌های تجاری-اقتصادی با چین و روسیه

ایران می‌تواند از قرارداد ۲۵ ساله با چین برای کاهش اثر تحریم‌ها استفاده کرده و به فروش نفت به چین حتی با تخفیف‌های سنگین ادامه دهد. همچنین ایران و روسیه می‌توانند تجارت

خود را با روبل و ریال تقویت کنند. این گزینه به ایران کمک می‌کند تا اثر تحریم‌ها و وابستگی ایران به اروپا و آمریکای شمالی را کاهش دهد، اما نمی‌تواند به‌طور کامل جایگزین روابط اقتصادی با اروپا شود.

✱ کاهش وابستگی به دلار و استفاده از ارزهای محلی

ایران می‌تواند آغاز به استفاده از ارزهای محلی و سیستم‌های مالی غیر از دلار آمریکا کند. این اقدام می‌تواند آسیب اقتصادی کمتری به ایران وارد کند. هرچند نتیجه آن کاهش مذاکرات و مراودات اقتصادی با اروپا و تکیه به چین و روسیه برای حمایت اقتصادی (محدودسازی تجاری) باشد.

۲-۴-۶. واکنش نظامی در منطقه: افزایش تنش‌ها در خاورمیانه

✱ افزایش حمایت از گروه‌های مقاومت در منطقه

ایران حمایت از گروه‌هایی مانند حزب‌الله لبنان، حوثی‌های یمن و گروه‌های شبه‌نظامی در عراق و سوریه را افزایش خواهد داد و این اقدام می‌تواند امنیت منطقه‌ای را متزلزل و اروپا و آمریکا را تحت فشار قرار دهد.

✱ ایجاد تهدید برای امنیت انرژی جهانی

ایران می‌تواند با تهدید مسیرهای حمل‌ونقل نفت در خلیج فارس و دریای عمان، اروپا را تحت فشار قرار دهد.

موقعیت ژئوپلیتیک تنگه هرمز همیشه کارت مهم و موثری برای ایران است.

✱ افزایش حملات سایبری علیه کشورهای غربی

ایران ممکن است حملات سایبری علیه زیرساخت‌های انرژی و بانکی اروپا و آمریکا را افزایش دهد. این گزینه می‌تواند اروپا را مجبور به مذاکره مجدد کند اما خطر تشدید درگیری‌های منطقه‌ای را نیز افزایش می‌دهد.

✱ همکاری‌های نظامی ایران و روسیه [۱۱]

از جمله خرید جنگنده‌های سوخو-۳۵، در راستای توازن نظامی می‌تواند به‌طور جد در دستور کار ایران قرار گیرد.

۲-۴-۵. امکان مذاکره در چارچوب برجام اما با شرایط جدید

با در نظر گرفتن شرایط موجود، ایران ممکن است علاقه‌مند به ادامه برجام باشد، اما تحت شرایطی که فشارهای اقتصادی کاهش یابد و تضمین‌های لازم برای اجرای مفاد برجام از

سوی اروپا و دیگر طرف‌ها داده شود. در این صورت، سازوکار ماشه می‌تواند به‌عنوان ابزار مذاکراتی برای دستیابی به تعهدات جدید از طرف‌های مقابل استفاده شود.

۶-۲-۶. امکان مذاکره با دیپلماسی جدید

از سوی دیگر، هرچند ایران به‌طور عمومی اعلام کرده است که در صورت فعال‌سازی سازوکار ماشه ممکن است برجام را ترک کند، اما ممکن است این فشارها در نهایت ایران را به سمت مذاکرات جدید با کشورهای غربی، حتی تحت شرایط سخت‌تر، سوق دهد. ایران ممکن است به دنبال یافتن فرصت‌هایی برای کاهش تنش‌ها و احیای مذاکرات باشد تا از بحران اقتصادی جلوگیری کند.

در مجموع، فعال‌سازی سازوکار ماشه تنش‌ها را افزایش داده و بحران‌ها را عمیق‌تر می‌کند. با این حال، ایران ممکن است در پاسخ به این اقدام، ترکیبی از گزینه‌های فوق را بکار گیرد و گام‌هایی در جهت تقویت روابط با کشورهای مخالف تحریم‌ها و افزایش توانمندی‌های هسته‌ای خود بردارد. از سوی دیگر، احتمال وجود راه‌حل‌های دیپلماتیک جدید برای کاهش تنش‌ها و دستیابی به توافقاتی جدید نیز وجود دارد.

در نهایت، ایران در قبال فعال‌سازی سازوکار ماشه با چالش‌های جدی روبه‌رو خواهد بود؛ اما با توجه به توانمندی‌هایش در عرصه بین‌المللی و همگن نبودن بازیگران جهانی موثر در این مقوله، ممکن است بتواند از این بحران به‌نفع خود استفاده کرده و مواضع استراتژیک خود را تنظیم کند.

به نظر ایران، در دکترین سناریوی انتخابی خود، هم فشار بر اروپا را حفظ خواهد کرد و هم از اقدامات بسیار تهاجمی که ممکن است به جنگ منجر شود، خودداری خواهد نمود؛ تا تنش‌ها بیش از حد افزایش نیابد و بحران به نقطه‌ای نرسد که دیگر امکان کنترل آن وجود نداشته باشد.

۷-۲. واکنش احتمالی کشورهای تاثیرگذار جهانی به فعال‌سازی سازوکار ماشه

در صورت فعال‌سازی مکانیسم ماشه توسط کشورهای اروپایی و بازگشت تحریم‌های سازمان ملل علیه ایران، واکنش‌های بین‌المللی به این اقدام، با توجه به تحولات جهانی و موقعیت‌های سیاسی، متفاوت خواهد بود. این واکنش‌ها به‌ویژه از سوی چین، روسیه، کشورهای عربی، سازمان‌های بین‌المللی و آمریکا شکل خواهند گرفت و تأثیر زیادی بر آینده سیاست جهانی و روابط ایران با دیگر کشورها خواهند داشت.

۷-۲-۱. موضع روسیه: حمایت از ایران و مقابله با غرب

۲-۷-۱. دلایل حمایت روسیه از ایران

* مخالفت با سیاست‌های تحریمی غرب

روسیه به‌طور سنتی مخالف سیاست‌های تحریمی آمریکا و اروپا بوده و بر این باور است که این سیاست‌ها ابزاری برای اعمال نفوذ غرب بر کشورهای مستقل هستند.

* روابط استراتژیک با ایران

روسیه و ایران در زمینه‌های اقتصادی، نظامی و انرژی همکاری‌های گسترده‌ای دارند. مسکو نمی‌خواهد ایران بیش از حد به غرب نزدیک شود و برجام را ابزاری برای کنترل روابط تهران با غرب می‌داند.

* منافع روسیه در تجارت تسلیحاتی

بازگشت تحریم‌های تسلیحاتی سازمان ملل، روسیه را از فروش سلاح به ایران محروم می‌کند. پس از پایان تحریم‌های تسلیحاتی ایران در سال ۲۰۲۰، مسکو قراردادهای نظامی مهمی با تهران امضا کرده است و مایل نیست که این بازار را از دست بدهد.

* ایران به عنوان شریکی در خاورمیانه

روسیه به همراه ایران در جنگ سوریه و مسائل امنیتی منطقه‌ای همکاری داشته است. مسکو نمی‌خواهد که اعمال تحریم‌های جدید، ایران را تضعیف کند و به افزایش نفوذ آمریکا در منطقه منجر شود.

۲-۷-۲. اقدامات احتمالی روسیه در واکنش به فعال‌سازی مکانیسم ماشه

* مخالفت دیپلماتیک در شورای امنیت

روسیه احتمالاً با صدور بیانیه‌های رسمی و تلاش‌های دیپلماتیک، فعال‌سازی سازوکار ماشه را غیرقانونی اعلام خواهد کرد و از سازمان ملل خواهد خواست که این اقدام را نادیده بگیرد. همچنین ممکن است با استفاده از حق وتو در شورای امنیت تلاش کند تا از اعمال تحریم‌های جدید جلوگیری کند.

* ادامه تجارت با ایران علی‌رغم تحریم‌ها

مسکو ممکن است از کانال‌های غیررسمی، مانند مبادلات تجاری با روبل و ریال، تجارت خود را با ایران ادامه دهد و حتی مسیرهای جدیدی برای دور زدن تحریم‌ها ایجاد کند.

* تشدید همکاری‌های نظامی و اقتصادی با ایران

روسیه می‌تواند به ایران در توسعه صنایع نظامی و هسته‌ای کمک کند یا توافقات اقتصادی

خود با تهران را تقویت کند تا اثر تحریم‌ها کاهش یابد.

* همکاری با چین برای خنثی‌سازی تحریم‌ها

مسکو و پکن ممکن است در سازمان‌های بین‌المللی از جمله بریکس و سازمان همکاری شانگهای، تلاش کنند تحریم‌های جدید علیه ایران را بی‌اثر کنند.

۲-۷-۲. موضع چین: مخالفت با تحریم‌ها، اما با احتیاط بیشتر

۱-۲-۷-۲. دلایل حمایت چین از ایران

* نیاز به انرژی ایران

چین بزرگ‌ترین واردکننده نفت ایران است و در سال‌های اخیر علی‌رغم تحریم‌های آمریکا، به خرید نفت از ایران ادامه داده است. بازگشت تحریم‌های سازمان ملل ممکن است این تجارت را تهدید کند، بنابراین چین تمایلی به اجرای این تحریم‌ها ندارد.

* مخالفت با یک‌جانبه‌گرایی غرب

پکن، مانند مسکو، مخالف سیاست‌های تحریمی آمریکا و اروپا است و تلاش دارد نظم جهانی چندقطبی را تقویت کند. چین نمی‌خواهد که اروپا و آمریکا با استفاده از ابزارهایی مانند سازوکار ماشه، نفوذ خود را افزایش دهند.

* توافق ۲۵ ساله با ایران

چین در سال ۲۰۲۱ یک توافق استراتژیک ۲۵ ساله با ایران امضا کرد که شامل سرمایه‌گذاری‌های کلان در زیرساخت‌ها، انرژی و فناوری است. اجرای این توافق در صورت بازگشت تحریم‌ها، با مشکل مواجه خواهد شد.

۲-۷-۲. اقدامات احتمالی چین در واکنش به فعال‌سازی مکانیسم ماشه

* حمایت دیپلماتیک از ایران

چین به‌عنوان شریک تجاری اصلی ایران، مانند روسیه، احتمالاً در شورای امنیت و سایر نهادهای بین‌المللی علیه فعال‌سازی سازوکار ماشه موضع خواهد گرفت. چین پیش از این هم بارها اعلام کرده است که از حق ایران برای بهره‌برداری از فناوری هسته‌ای حمایت می‌کند و بر پایبندی به توافق‌های بین‌المللی تأکید دارد.

* ادامه خرید نفت از ایران

چین می‌تواند از طریق روش‌های غیررسمی، مانند مبادلات با یوان و تهاتر کالا، به خرید نفت

از ایران ادامه دهد.

* همکاری اقتصادی برای کاهش اثر تحریم‌ها

پکن ممکن است مکانیزم‌های مالی جدیدی مانند سیستم‌های پرداخت جایگزین سوئیفت (SWIFT)²³ را برای کمک به ایران توسعه دهد تا بتواند تحریم‌های مالی را دور بزند.

* اما با احتیاط بیشتر!

برخلاف روسیه، چین ممکن است به‌صورت کامل با ایران همراه نشود، زیرا:

- چین نمی‌خواهد روابط خود را با اروپا دچار تنش و تخریب کند.

- پکن تلاش دارد در بازارهای غربی حضور اقتصادی گسترده‌ای داشته باشد و درگیر شدن در یک بحران جدید را پرریسک می‌داند.

- چین همزمان با ایران، روابط اقتصادی قوی با کشورهای عربی دارد و ممکن است نخواهد که با حمایت بیش از حد از ایران، به روابط خود به‌ویژه با عربستان و امارات آسیب بزند.

روسیه و چین به عنوان دو عضو دائم شورای امنیت سازمان ملل و از امضاکنندگان برجام، همواره مخالف بازگشت تحریم‌های سازمان ملل علیه ایران بوده‌اند. این دو کشور بر این باورند که برجام یک توافق چندجانبه معتبر است و نباید به‌صورت یک‌جانبه یا با فشارهای سیاسی تضعیف شود.

۲-۷-۳. موضع کشورهای عربی خلیج فارس: نزدیک شدن به مواضع سیاسی غرب

کشورهای عربی خلیج فارس به‌ویژه عربستان سعودی و امارات متحده عربی که از نفوذ ایران در منطقه نگران هستند؛ ممکن است از اقدام اروپا برای بازگشت تحریم‌ها علیه ایران حمایت کرده و فشارهایی به کشورهای غربی وارد کنند تا مقابله با ایران در حوزه هسته‌ای با مسائل امنیتی منطقه‌ای آمیخته شود.

۲-۷-۴. موضع سازمان‌های بین‌المللی: میانجیگری اما نه بی‌طرفانه

سازمان ملل متحد و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در واکنش به فعال‌سازی سازوکار ماشه، ممکن است برای کاهش تنش‌ها و دستیابی به راه‌حلی دیپلماتیک به مداخلات بیشتری دست بزنند؛ مانند اینکه IAEA ممکن است وارد مراحل جدیدی از مذاکرات فنی با ایران شود تا به شفافیت بیشتر در موضوعات هسته‌ای دست یابد [۱۷].

23. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication

فشارهای حقوق بشری از سوی این نهادها ممکن است ایران را به سمت پذیرش راه‌حل‌های دیپلماتیک سوق دهد تا از تشدید بحران جلوگیری شود. هرچند در صورت فقدان همکاری‌های لازم، این نهادها ممکن است برای اعمال فشارهای بیشتر در عرصه بین‌المللی به نفع غرب وارد عمل شوند.

۲-۷-۵. موضع ایالات متحده آمریکا: منزوی کردن سیاسی و اقتصادی ایران

آمریکا که در می ۲۰۱۸ به‌طور یک‌جانبه از توافق هسته‌ای برجام خارج شد، به‌طور پیوسته از سازوکار ماشه برای بازگرداندن تحریم‌ها حمایت کرده است. در صورتی که کشورهای اروپایی تصمیم به فعال‌سازی این سازوکار بگیرند، ایالات متحده از این تصمیم حمایت و به اجرای تحریم‌ها ادامه خواهد داد. علاوه بر این واشنگتن ممکن است تحریم‌های یک‌جانبه خود را تشدید و برای محدود کردن تعاملات اقتصادی ایران با سایر کشورهای جهان، فشار به کشورهای که به تحریم‌ها پایبند نیستند را بطور فزاینده‌ای افزایش دهد.

البته دکترین سیاست خارجه آمریکای تحت دولت ترامپ، در قبال ایران هسته‌ای دربرگیرنده مواضع سخت‌گیرانه‌تر و شدیدتری است [۱۰] و گزینه‌های احتمالی دولت ترامپ در دو حوزه سیاسی و عملی را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد [۷].

۲-۷-۵-۱. حمایت قاطع از فعال‌سازی سازوکار ماشه توسط ترویکای اروپا

ترامپ در دوره اول ریاست‌جمهوری خود بطور پیوسته از توافق برجام با عنوان «توافق ضعیف» یاد می‌کرد. بنابراین، هرگونه تلاش برای فعال‌سازی سازوکار ماشه و بازگشت تحریم‌ها علیه ایران از سوی کشورهای اروپایی می‌تواند با حمایت قاطع آمریکا مواجه شود.

۲-۷-۵-۲. وضع تحریم‌های یکجانبه بیشتر

دولت ترامپ به سیاست فشار حداکثری علیه ایران ادامه خواهد داد و حتی ممکن است تحریم‌های یک‌جانبه بیشتری را علیه ایران اعمال کند. این تحریم‌ها می‌توانند شامل محدودیت‌های شدیدتر در صادرات نفت ایران، فروش کالاهای حساس، یا محدودیت‌های جدید در سیستم مالی جهانی باشند.

۲-۷-۵-۳. وضع تحریم‌های ثانویه

دولت ترامپ به جد نسبت به اعمال تحریم‌ها و مجازات‌هایی علیه شرکت‌ها و کشورهایی که با ایران تجارت می‌کنند؛ اقدام خواهد کرد.

۲-۷-۵-۴. تقویت هم‌پیمانان منطقه‌ای

اگر سازوکار ماشه فعال شود، ترامپ احتمالاً همکاری‌های نظامی و امنیتی را با کشورهای عربی

خلیج فارس به‌ویژه عربستان سعودی و امارات متحده عربی تقویت خواهد کرد. این کشورها از استراتژی فشار حداکثری آمریکا و تقویت تحریم‌ها علیه ایران حمایت می‌کنند.

۲-۷-۵. راهبردهای محتاطانه در قبال واکنش ایران

در کنار حمایت از اقدام اروپا، دولت ترامپ ممکن است استراتژی‌هایی برای پیشگیری از واکنش‌های شدیدتر ایران در نظر بگیرد. ایران احتمالاً در مواجهه با بازگشت تحریم‌ها، به شدت اقداماتی انجام خواهد داد، از جمله افزایش سطح غنی‌سازی اورانیوم یا خروج از پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای. ترامپ در چنین شرایطی ممکن است عدم تمایل به جنگ تمام‌عیار با ایران را از طریق اعمال تحریم‌های اقتصادی نشان داده؛ و در عین حال، از مسیر دیپلماسی برای جلوگیری از گسترش بحران و محدود کردن دامنه اقدامات ایران استفاده کند؛ که این روش پیش از این در دوره اول ریاست‌جمهوری او مشاهده شده بود (به‌ویژه در مذاکره با کره شمالی).

۲-۷-۶. بحران احتمالی در روابط با اتحادیه اروپا

در صورتی که کشورهای اروپایی تصمیم به فعال‌سازی سازوکار ماشه بگیرند، این اقدام می‌تواند منجر به ایجاد بحران در روابط آمریکا با اتحادیه اروپا شود. آمریکا احتمالاً از نظر دیپلماتیک از اقدام اروپا حمایت می‌کند، اما ممکن است از آن برای افزایش اختلافات داخلی بین کشورهای اتحادیه اروپا و همچنین ایجاد فشار بر این کشورها برای همکاری بیشتر استفاده کند. ترامپ ممکن است از هر فرصتی برای مخالفت با دیپلماسی‌های اروپایی و پیشبرد سیاست‌های خود استفاده کند و به این ترتیب اختلافات میان آمریکا و اروپا را گسترش دهد.

۲-۷-۷. پایان دادن به برجام

ترامپ هرگز در دور اول و در مدت زمانی که از دور دوم ریاست‌جمهوریش می‌گذرد از تصمیم خود برای خروج از برجام تغییر نظر نداده و در صورتی که کشورهای اروپایی اقدام به فعال‌سازی سازوکار ماشه کنند؛ این موضوع احتمالاً به‌عنوان دلیلی برای عدم لزوم هرگونه مذاکره بیشتر با ایران در چارچوب برجام مطرح شود.

ترامپ ممکن است در این راستا اعلام کند برجام مرده است و از این پس آمریکا هیچ تمایلی به مذاکره با ایران تحت هیچ شرایطی ندارد و با تقویت فشارها و تحریم‌ها از ایران خواسته خواهد شد که به مذاکره با آمریکا درخصوص یک توافق جدید و جامع‌تر هسته‌ای و منطقه‌ای بپردازد.

در مجموع، واکنش آمریکا، به ویژه در دوران دولت ترامپ، در برابر فعال‌سازی سازوکار ماشه توسط اروپاییان، به احتمال زیاد حمایت قاطع از این اقدام خواهد بود، زیرا ترامپ به سیاست فشار حداکثری و محدود کردن ایران در زمینه‌های هسته‌ای، اقتصادی و منطقه‌ای

باور دارد. این اقدام به افزایش تحریم‌ها، تنش‌های دیپلماتیک و تلاش برای محدود کردن فعالیت‌های ایران در عرصه جهانی منجر خواهد شد. از سوی دیگر، ایالات متحده ممکن است در عین حمایت از این سیاست، از آغاز مجدد گفت‌وگوها با ایران به‌عنوان راهی برای حل بحران با در نظر گرفتن شرایط جدید استفاده کند.

۲-۸. اسرائیل و سازوکار ماشه

سیاست کلی اسرائیل در قبال برنامه هسته‌ای ایران بر مبنای جلوگیری از دستیابی ایران به توانایی ساخت سلاح هسته‌ای است و مقامات این رژیم بارها بطور رسمی تأکید کرده‌اند که از هر ابزاری برای متوقف کردن پیشرفت‌های هسته‌ای ایران استفاده خواهند کرد؛ و از آنجا که اسرائیل نقشی محوری و پشت‌پرده در تلاش‌های دیپلماتیک برای فشار به کشورهای اروپایی جهت فعال‌سازی سازوکار ماشه داشته و دارد و از طرفی همواره یکی از مخالفان اصلی برجام بوده و از هرگونه اقدام برای اعمال فشار بر ایران، حمایت کرده است؛ لذا در این راستا، به چند مورد از مهم‌ترین نقش‌ها و اقدامات اسرائیل در این زمینه پرداخته می‌شود [۱].

۲-۸-۱. فشار بر کشورهای اروپایی برای فعال‌سازی سازوکار ماشه

اسرائیل از طریق لابی‌های دیپلماتیک و امنیتی در اروپا تلاش کرده است تا سه کشور اروپایی (فرانسه، آلمان و بریتانیا) را متقاعد کند که ایران تعهدات خود را زیر پا گذاشته و بنابراین، تنها راه مقابله با برنامه هسته‌ای ایران، بازگرداندن تحریم‌های سازمان ملل است. در این راستا:

* مقامات اسرائیلی بارها ملاقات‌هایی با دیپلمات‌های اروپایی داشته و گزارش‌هایی درباره فعالیت‌های هسته‌ای ایران به آنها داده‌اند.

* رسانه‌ها و تحلیل‌گران وابسته به اسرائیل تلاش کرده‌اند این موضوع را در افکار عمومی اروپاییان مطرح کنند که اروپا نباید به توافقی که ایران نقض کرده پایبند بماند.

* سازمان‌های اطلاعاتی اسرائیل اسنادی را درباره پیشرفت‌های هسته‌ای ایران منتشر کرده‌اند تا اروپایی‌ها را تحت فشار بگذارند.

۲-۸-۲. همکاری با آمریکا برای فشار به اروپا

اسرائیل با دولت آمریکا، به‌ویژه در دوران ترامپ، همکاری نزدیکی داشته و تلاش کرده تا واشنگتن را برای اعمال فشار به اروپایی‌ها جهت فعال کردن سازوکار ماشه متقاعد کند. اقدامات اسرائیل در این راستا شامل:

* رابطه نزدیک با دولت ترامپ و استفاده از نفوذ واشنگتن برای تهدید اروپا به تحریم‌های

اقتصادی در صورت عدم همکاری با آمریکا در قبال ایران.

* ارائه اطلاعات محرمانه به مقامات آمریکایی درباره فعالیت‌های هسته‌ای ایران، که دولت اول ترامپ از آن برای توجیه سیاست فشار حداکثری و خروج از برجام استفاده کرد.

* همکاری اطلاعاتی با آمریکا برای متقاعد کردن اروپایی‌ها که ایران در حال پیشرفت سریع در برنامه هسته‌ای خود است و باید اقدامات فوری انجام شود.

۲-۸-۳. اقدامات اطلاعاتی و امنیتی برای تشدید بحران

یکی از مهم‌ترین راه‌هایی که اسرائیل برای تقویت احتمال فعال‌سازی سازوکار ماشه استفاده کرده، اقدامات خرابکارانه و عملیات‌های اطلاعاتی علیه برنامه هسته‌ای ایران است. این اقدامات شامل:

* ترور دانشمندان هسته‌ای ایران مانند شهید محسن فخری‌زاده، که با هدف کند کردن پیشرفت‌های هسته‌ای ایران و همچنین تحریک واکنش ایران برای افزایش تنش‌ها انجام شد.

* حملات سایبری به تأسیسات هسته‌ای ایران، مانند حمله به تأسیسات نطنز که باعث آسیب به سانتریفیوژهای ایران شد.

* انجام عملیات‌های مخفی برای خرابکاری در تأسیسات هسته‌ای ایران به‌منظور کاهش توانمندی ایران، برانگیختن ایران به واکنش‌های تند و همچنین ارسال پیام به کشورهای اروپایی که ایران همچنان تهدیدی جدی محسوب می‌شود.

۲-۸-۴. تأثیرگذاری بر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

اسرائیل همواره سعی کرده با ارائه گزارش‌های اطلاعاتی و مستندات محرمانه به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، این نهاد را تحت فشار قرار دهد تا گزارش‌های سخت‌گیرانه‌تری علیه ایران منتشر کند. اسرائیل در سال‌های اخیر مدارکی از یک آرشو اطلاعاتی ادعایی، درباره برنامه هسته‌ای ایران منتشر و سعی کرده از طریق آن، آژانس را برای اعلام عدم همکاری ایران با تعهداتش تحت فشار بگذارد.

گزارش‌های سخت‌گیرانه آژانس می‌تواند اروپا را به این نتیجه برساند که ایران به تعهداتش پایبند نیست، که در نهایت منجر به فعال شدن سازوکار ماشه می‌شود.

۲-۸-۵. تأثیر بر افکار عمومی و رسانه‌های غربی

رژیم صهیونیستی با استفاده از رسانه‌های بین‌المللی و لابی‌های قدرتمند در کشورهای اروپایی تلاش کرده است تا افکار عمومی را به این سمت هدایت کند که ایران به دنبال ساخت سلاح هسته‌ای است و باید تحریم‌های سازمان ملل بازگردد [۳].

۲-۸-۶. هماهنگی با کشورهای عربی برای افزایش فشار بر ایران

اسرائیل همچنین با کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس، به‌ویژه عربستان سعودی و امارات همکاری نزدیکی برای اعمال فشار بر ایران دارد. این همکاری شامل:

* تلاش برای ایجاد اجماع بین‌المللی علیه ایران و نشان دادن ایران به عنوان یک تهدید امنیتی برای منطقه و جهان.

* همکاری اطلاعاتی و امنیتی با کشورهای عربی در راستای افزایش فشارهای دیپلماتیک علیه ایران.

* تشویق کشورهای عربی برای حمایت از تحریم‌های بیشتر علیه ایران.

با این حال، میزان موفقیت این تلاش‌ها به رفتار ایران، همکاری‌های دیپلماتیک تهران با اروپا و همچنین حمایت‌های روسیه و چین از ایران بستگی دارد.

۲-۹. انتظارات اروپائیان و اقدامات ایران برای عدم فعال‌سازی سازوکار ماشه

ترویج‌های اروپایی ممکن است از فعال‌سازی مکانیسم ماشه اجتناب کند، به شرطی که شرایط خاصی فراهم تا ثبات دیپلماتیک و اقتصادی آنها و ایران حفظ شود. همچنین برای اینکه ایران بتواند از فعال‌سازی سازوکار ماشه جلوگیری کند، احتمالاً باید اقداماتی را انجام دهد تا رضایت کشورهای اروپایی و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی را جلب کند و هم فضای دیپلماتیک را به‌گونه‌ای مدیریت نماید که فشارها، بر ایران کاهش یابد.

عوامل و شرایط کلیدی که می‌تواند منجر به اجتناب از فعال‌سازی سازوکار ماشه شود؛ بدین شرح خلاصه می‌شود.

۲-۹-۱. پایبندی به تعهدات برجامی و همکاری بیشتر با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

اصلی‌ترین دلیل تهدید به فعال‌سازی سازوکار ماشه، نقض برخی از تعهدات هسته‌ای ایران طبق برجام است. اگر ایران به تعهدات هسته‌ای خود طبق برجام بازگردد و فعالیت‌های هسته‌ای خود را مطابق با توافقات انجام دهد، کشورهای اروپایی ممکن است از فعال‌سازی سازوکار ماشه اجتناب کنند.

برخی اقدامات که ایران می‌تواند انجام دهد عبارتند از:

* کاهش سطح غنی‌سازی اورانیوم به زیر ۳/۶۷ درصد.

* توقف توسعه سانتریفیوژهای پیشرفته و استفاده از سانتریفیوژهای مطابق با برجام.

* بازگشت به محدودیت‌های تحقیق و توسعه هسته‌ای طبق توافق.

* همکاری بیشتر با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برای تسهیل بازرسی‌ها و شفاف‌سازی بیشتر فعالیت‌های هسته‌ای.

۲-۹-۲. مذاکره و حفظ کانال‌های دیپلماتیک با کشورهای اروپایی

اروپایی‌ها به دلایل مختلف علاقه دارند که برجام حفظ شود، زیرا آن را یک دستاورد دیپلماتیک مهم می‌دانند و همچنین به آن به عنوان ابزاری برای کنترل برنامه هسته‌ای ایران نگاه می‌کنند. اگر ایران بتواند به کشورهای اروپایی تضمین‌هایی بدهد که در قبال کاهش تنش‌ها به تعهدات هسته‌ای پایبند هست، ممکن است این کشورها از فعال‌سازی سازوکار ماشه اجتناب کنند. برای این منظور، ایران ممکن است اقدامات زیر را انجام دهد:

* گفتگوهای تجاری و اقتصادی بیشتر با اتحادیه اروپا به‌ویژه در زمینه‌هایی چون نفت، گاز، انرژی و صنایع دیگر.

* حفظ روابط با اروپا در زمینه‌های غیر هسته‌ای مانند تغییرات اقلیمی، حقوق بشر و مبارزه با تروریسم.

* پیشنهاد برنامه‌های مشترک برای توسعه فناوری‌های هسته‌ای با نظارت دقیق آژانس، به‌طوری که از فشارهای جهانی کاسته شود و ایران بتواند در عرصه هسته‌ای خود پیشرفت کند بدون اینکه نگرانی‌های جدی را برانگیزد.

۲-۹-۳. ارائه تضمین‌های سیاسی - امنیتی - منطقه‌ای

کشورهای اروپایی ممکن است از فعال‌سازی سازوکار ماشه اجتناب کنند اگر ایران اقداماتی را برای کاهش تنش‌های منطقه‌ای انجام دهد. به ویژه در موضوعات مهمی مثل سوریه، یمن و عراق که در آن ایران به عنوان یک بازیگر کلیدی شناخته می‌شود. برخی از اقدامات احتمالی ایران در این زمینه عبارتند از:

* کاهش حمایت از گروه‌های شبه‌نظامی در منطقه یا حرکت به سوی آتش‌بس‌های منطقه‌ای.

* پذیرش فرآیندهای سیاسی در یمن و کاهش تنش‌ها در خاورمیانه.

* اعلام آمادگی برای مشارکت در توافقات بین‌المللی امنیتی که به کاهش تنش‌ها و بحران‌های منطقه‌ای منجر شود.

۴-۹-۲. تضمین‌های اضافی برای رفع نگرانی‌های امنیتی و اقتصادی

یکی از نگرانی‌های اصلی کشورهای اروپایی، به‌ویژه فرانسه، آلمان و بریتانیا، احتمال گسترش برنامه هسته‌ای ایران و تهدیدات احتمالی آن برای امنیت جهانی است. اگر ایران بتواند اقداماتی برای تضمین عدم گسترش برنامه هسته‌ای و مقابله با تهدیدات هسته‌ای انجام دهد، ممکن است کشورهای اروپایی از فعال‌سازی سازوکار ماشه اجتناب کنند. این اقدامات شامل:

- * ایجاد مکانیسم‌های نظارتی بیشتر و پایبندی به تصمیمات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی.
- * توافقی‌های جدید با آژانس برای نظارت بر سایت‌های هسته‌ای و همکاری بیشتر برای رفع هرگونه ابهام در فعالیت‌های هسته‌ای.

۵-۹-۲. اقدامات دیپلماتیک برای کاهش فشارهای آمریکا

با توجه به اینکه فشارهای آمریکای تحت ریاست جمهوری ترامپ بر اروپا جهت اتخاذ مواضع سخت‌تر علیه ایران افزایش یافته، کشورهای اروپایی ممکن است از فعال‌سازی سازوکار ماشه اجتناب کنند اگر فشاری که آمریکا بر آن‌ها وارد می‌کند؛ کاهش یابد.

اگر ایران توانایی داشته باشد تا از طریق دیپلماسی فعال با ایالات متحده به یک توافق جدید برسد و تضمین‌های جدیدی برای رفع تحریم‌ها و کاهش فشارهای اقتصادی به‌دست آورد، احتمالاً کشورهای اروپایی از فشارهای خود برای فعال‌سازی سازوکار ماشه صرف‌نظر خواهند کرد.

۶-۹-۲. موافقت با اصلاحات یا تمدید برخی بندهای برجام

اگر برخی از محدودیت‌های "بندهای غروب" برجام که به زودی به پایان می‌رسند، تمدید شوند یا حتی اصلاحات جدیدی در توافق ایجاد شود؛ کشورهای اروپایی ممکن است از فعال‌سازی سازوکار ماشه اجتناب کنند؛ به شرط آنکه ایران حاضر باشد:

- * زمان‌بندی برخی از محدودیت‌ها که در آینده به پایان می‌رسند، را تمدید کند.
- * به مذاکرات برای اصلاح یا تمدید برجام به‌ویژه در زمینه‌های غنی‌سازی اورانیوم و تحقیق و توسعه بپردازد.

اگر ایران موفق شود تا حمایت قاطع دیپلماتیک و سیاسی چین و روسیه به‌ویژه در شورای امنیت سازمان ملل متحد را جلب کند، کشورهای اروپایی ممکن است با فشارهای سیاسی و اقتصادی روبه‌رو شوند که آنها را از اقدام به فعال‌سازی سازوکار ماشه منصرف کند.

نتیجه‌گیری

اگر ترامپ بعد از دور اول ریاست‌جمهوری کنار گذاشته می‌شد و مسیر انتخابات آمریکا، افرادی با ویژگی‌های علمی، دموکراتیک و نیز اهل فرهنگ و فلسفه را جایگزین می‌کرد، می‌شد گفت؛ انتخاب دور اول ترامپ تصادفی بوده؛ ولی بعد از انتخاب او در دور دوم و با فاصله بسیار زیاد با رقیبش، می‌توان انتظار داشت که دوران تحولی جدیدی در جهان شروع شده باشد که به‌نوعی بازگشت به حداقل پانصد سال قبل را در حکومت‌داری ولی با ابزارها و پشتوانه‌های نظری جدید نشان می‌دهد. دولت آمریکا در دور دوم ترامپ با دکتترین «در انداختن طرحی نو» در صحنه بین‌المللی پا به عرصه گذاشته است.

این دکتترین مقوله‌ای جدید نیست و در طول تاریخ سیاسی - اجتماعی - اقتصادی، از آن به‌عنوان نظم نوین جهانی^{۲۴} یاد شده است. هر دوره‌ای از تاریخ که با تغییری چشمگیر در اندیشه سیاسی و موازنه قدرت در جهان همراه بوده؛ اندیشه و فلسفه نظم نوین جهانی که در آن نخبگانی از قدرت در حال توطئه‌چینی برای سلطه بر تمام دنیا از طریق حکمرانی جهانی و جهانی‌سازی هستند؛ قوت یافته است.

در حال حاضر حضور و عملکرد ترامپ و سایر سرمایه‌داران افسانه‌ای جهان در راس امور اجرایی آمریکا که به‌شدت به مرکانتیلیسم^{۲۵} (ثروت پرستی افراطی) معتقدند، نشان از عزم جدی برای برقراری نظم نوین جهانی است. در این عرصه، به‌موازت جنگ تجاری - تعرفه‌ای، تضعیف ائتلاف‌های چند جانبه و بین‌المللی و مشغول کردن اروپا به تحولات ژئوپلیتیکی با روسیه، خاورمیانه و ایران دارای جایگاه ویژه و با اهمیتی است.

24. The New World Order

25. Mercantilism

شیوه‌ای است برای حداکثر سازی صادرات و حداقل کردن واردات

نتانیاهو در جریان سخنرانی مهر ۱۴۰۳ در نشست سالانه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نیویورک بر ایده استقرار یک نظم نوین منطقه‌ای تأکید کرد که در آن رژیم اشغالگر قدس، بازیگر اصلی و قدرتمند منطقه خواهد بود و محور مقاومت و کانون آن یعنی جمهوری اسلامی ایران تضعیف خواهد شد. عملیات بمباران حومه جنوبی بیروت و شهادت حسن نصرالله با نام رمز «نظم نوین» انجام و نخست‌وزیر اسرائیل حذف نصرالله را به عنوان شرط لازم برای نظم نوین جهانی توصیف کرد.

در راستای تحقق شرط لازم برای نظم نوین جهانی مزبور، ایران در کانون آن قرار گرفته که ترکیب سه استراتژی فشار حداکثری، فعال‌سازی سازوکار ماشه و حملات نظامی در دستور کار قرار دارد. داده‌ها مبین این است که این راهبرد با فشار حداکثری توسط ایالات متحده آغاز و با فعال‌سازی سازوکار ماشه توسط کشورهای اروپایی در شورای امنیت ادامه و در صورت لزوم با حملات نظامی اسرائیل به پایان خواهد رسید. هرچند امکان پیاده‌سازی این سناریو به عوامل متعددی از جمله کنش‌ها و واکنش‌های دیپلماتیک و غیر دیپلماتیک ایران و سایر بازیگران موثر جهانی مانند چین، روسیه و کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس وابسته است. در این پازل، سازوکار ماشه به دلیل پذیرش بیشتر از سوی افکار عمومی و حقوق بین‌الملل دارای جایگاه ویژه‌ای است.

واکنش‌های بین‌المللی به فعال‌سازی سازوکار ماشه نیز بسیار متنوع و پیچیده است. آمریکا با حمایت از تشدید تحریم‌ها، چین و روسیه با مخالفت و حمایت از ایران و کشورهای عربی با فشار به کشورهای غربی، هر کدام به شیوه‌های خود واکنش نشان خواهند داد. در این میان، سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای حقوق بشری ممکن است نقش میانجی را ایفا کنند.

فعال‌سازی سازوکار ماشه توسط اروپا می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای برای دیپلماسی بین‌المللی، امنیت منطقه‌ای و اقتصاد جهان و ایران داشته باشد. در حالیکه اروپا ممکن است این اقدام را به‌عنوان ابزاری برای فشار بر ایران و بازگرداندن آن به تعهدات برجامی در نظر بگیرد، اما نتیجه نهایی می‌تواند تشدید تنش‌ها و نابودی کامل برجام باشد. به همین دلیل، دیپلماسی و مذاکره همچنان بهترین گزینه برای حل این بحران باقی می‌ماند.

الف) فارسی

۱. احمدی، وحیده، «راهبرد اسرائیل در مورد برجام»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۳۹۵، شماره ۷۱، ص ۱۶۲-۱۵۹.

۲. باشگاه خبرنگاران جوان، متن رسمی انگلیسی برجام، دسترسی در:

https://www.yjc.ir/files/fa/news/1394/4/23/3376722_469.pdf

۳. ثمره‌های علمی، لیلا، انوشه، ابراهیم، وفایی، خسرو، «تحلیل محتوایی اخبار شبکه سی ان ان در موضوع برجام، در دوران ریاست

جمهوری دونالد ترامپ با تأکید بر نظریه تأثیر سی ان ان»، فصلنامه پژوهش سیاسی و بین‌الملل، شماره ۵۹، ص ۱۱۱-۹۳.

۴. دل‌انگیزان، سهراب، «نظم نوین جهان در قرن بیست و یکم»، دنیای اقتصاد، ۱ اسفند ۱۴۰۳، شماره ۶۳۳۱.

۵. رضایی پیش‌رباط، صالح، «تأملی بر توسعه، تحول و چشم‌انداز پادمان‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی؛ با تأکید بر برجام»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۳۹۷، شماره ۸۱، ص ۱۳۳-۱۰۳.

۶. روحی، محبوبه، احمدی‌نژاد، حمید، «ترامپ و میدان تصمیم‌گیری برجام؛ از خروج تا سناریوی آینده»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۴۰۱، شماره ۷۳، ص ۴۷-۲۵.

۷. سلیتی، مسعود، «ترکیب فشار حداکثری، مکانیسم ماشه و حملات نظامی»، دیپلماسی ایرانی، ۴ اسفند ۱۴۰۳، دسترسی در:

[/http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2031247](http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2031247)

۸. شاکری، مجید، صادقی، شهریار، قنبری، حمید، "نقطه آغاز مذاکره با آمریکا کجاست"، اکوایران، مناظره، ۱۸ بهمن ۱۴۰۳، دسترسی در:

<https://ecoiran.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF-%DA%A9%D9%84%D8%A7%D9%86-79/83793-%D9%86%D9%82%D8%B7%D9%87-%D8%A2%D8%BA%D8%A7%D8%B2-%D9%85%D8%B0%D8%A7%DA%A9%D8%B1%D9%87-%D8%A8%D8%A7-%D8%A2%D9%85%D8%B1%DB%8C%DA%A9%D8%A7-%DA%A9%D8%AC%D8%A7%D8%B3%D8%AA>

۹. قنبری، حمید، "زمان‌های کلیدی در برجام"، دنیای اقتصاد، ۲۷ مهر ۱۳۹۴، شماره ۳۶۰۸.

۱۰. کاتولیس، برایان، ۴ متغیر سیاست خاورمیانه‌ای ترامپ"، دنیای اقتصاد، ۲۷ بهمن ۱۴۰۳، شماره ۶۳۲۷.

۱۱. کرمی، جهانگیر، کرامتی‌نیا، رقیه، «سیاست خارجی روسیه و پرونده هسته ای ایران: از تحریم تا برجام»، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۳۹۵، شماره ۹۵، ص ۶۵-۹۷.

۱۲. مرادی، جهانبخش، یعقوبی‌منفرد، یوسف، «استراتژی امنیتی آمریکا در خاورمیانه بعد از خروج از برجام»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۴۰۱، شماره ۶۸، ص ۱۱۱-۱۳۰.

۱۳. وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، متن رسمی فارسی برجام، دسترسی در:

<https://mfa.ir/files/mfa/pdf.pdf>

۱۴. وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، متن رسمی فارسی قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد، دسترسی در:

<https://mfa.gov.ir/portal/newsview/31178/%D9%82%D8%B7%D8%B9%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-2231>

(ب) انگلیسی

15. "Europeans tell UN ready to 'snap back' Iran sanctions if needed", Michelle Nichols (December 2024),

available at:

[https://www.reuters.com/world/europeans-tell-un-ready-snap-back-iran-sanctions-if-needed-](https://www.reuters.com/world/europeans-tell-un-ready-snap-back-iran-sanctions-if-needed-2024-12-11/)

[2024-12-11/](https://www.reuters.com/world/europeans-tell-un-ready-snap-back-iran-sanctions-if-needed-2024-12-11/)

16. "Germany must act to stop Iran's nuclear weapons program" (March 2025), available at: <https://www.mideastfreedomforum.org/en/start/germany/press/press-releases/snapback>

17. Kwong Jamie (April 2025), "Bargaining Short of the Bomb: A Strategy for Preventing Iranian NPT Withdrawal",

CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE, available at:

[https://carnegieendowment.org/research/2025/04/bargaining-short-of-the-bomb-a-strategy-for-](https://carnegieendowment.org/research/2025/04/bargaining-short-of-the-bomb-a-strategy-for-preventing-iranian-npt-withdrawal/?lang=e)

[preventing-iranian-npt-withdrawal/?lang=e](https://carnegieendowment.org/research/2025/04/bargaining-short-of-the-bomb-a-strategy-for-preventing-iranian-npt-withdrawal/?lang=e)

18. "The Snapback of UN Sanctions on Iran", Richard Goldberg (July, 2020), available at:

<https://www.fdd.org/wp-content/uploads/2020/07/fdd-backgrounder-faq-the-snapback-of-un-sanctions-on-iran.pdf>

19. “Trigger Warning: The Consequences of Snapping Back Sanctions on Iran” (January 31, 2023),

available at:

<https://www.iranwatch.org/our-publications/policy-briefs/trigger-warning-consequences-snapping-back>

sanctions-iran

20. “True Deadline to Enact Iran Sanctions ‘Snapback’ Just a Month Away” (April 2025), available at:

<https://jinsa.org/press-release-iran-snapback-paper/>